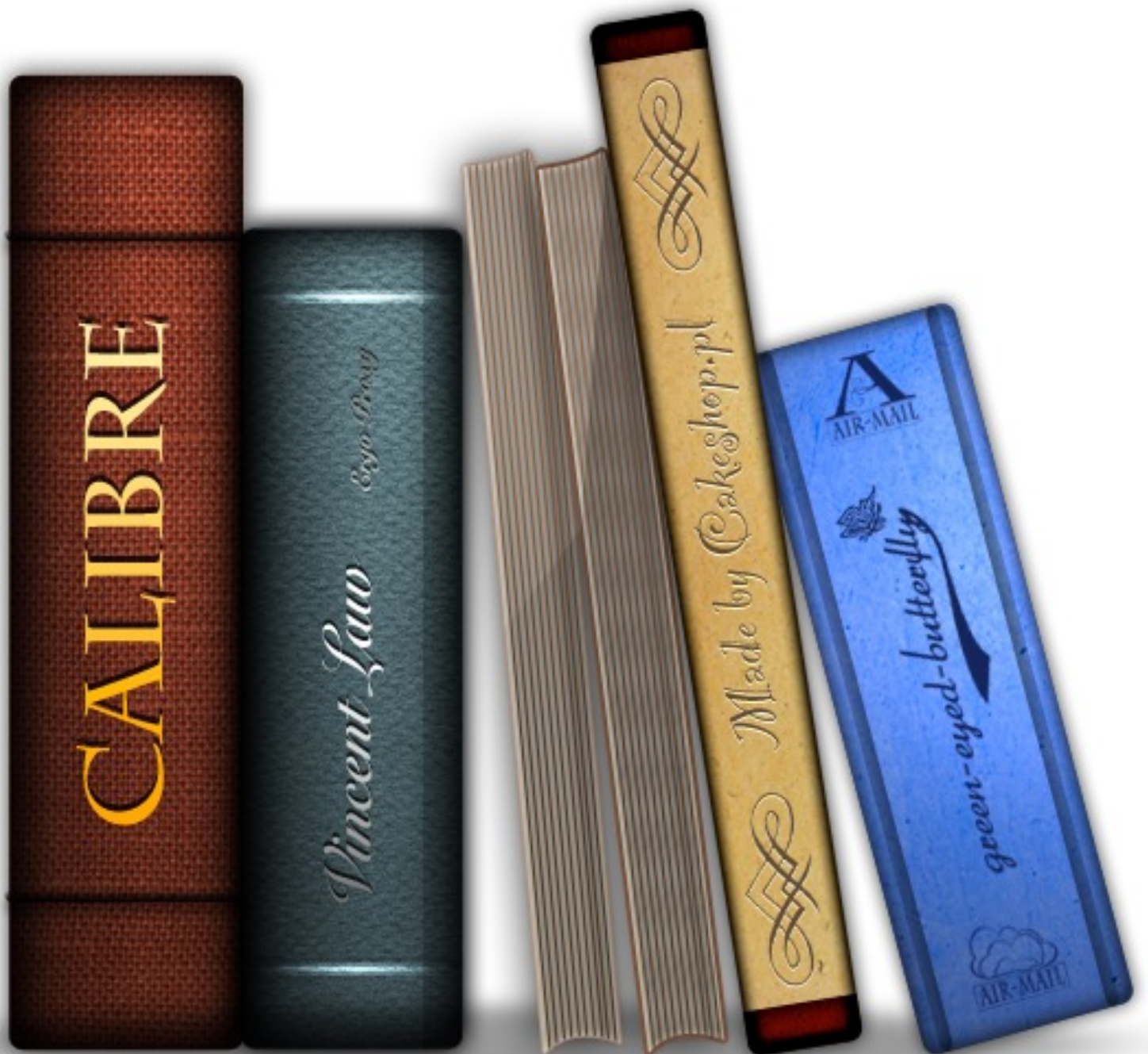

Stanoje Glavaš

Đura Jakšić

calibre 0.8.36

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Ђура Јакшић

СТАНОЈЕ ГЛАВАШ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање и брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналнo издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

2009.

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Ђура Јакшић

СТАНОЈЕ ГЛАВАШ

Садржај

[ПРВИ АКТ](#)

[ДРУГИ АКТ](#)

[ТРЕЋИ АКТ](#)

[ЧЕТВРТИ АКТ](#)

[ПЕТИ АКТ](#)

СТАНОЈЕ ГЛАВАШ

ЛИЦА

ГЛАВАШ СТАНОЈЕ, бивши војвода

СУЛЕЈМАН ПАША, везир београдски

СТАНА, удовица војводе Ђукића

СПАСЕНИЈА, кћи војводе Ђукића а пасторка Станина

РАДАК, ИСАК, ВУК, Главашеви момци

ХАСАН, муселим у Х. П. Паланци

КОЛЕБАН, његов момак

ЂЕРИМ, Турчин у Сулејман-пашиној служби

ЈАЊА, скелеџија

ПОРФИРИЈЕ, његов момак

ЂЕНАДИЈЕ, СТОЈАН, АНА бегунци

БОШКО, Станин син

Први, други, трећи ТУРЧИН

Један РУДНИЧАНИН

Један ГРУЖАНИН

Један СЕЉАК

Гомила побуњених СЕЉАКА

ХАЏИ ПРОДАН

ПРВИ АКТ

ПРВА СЦЕНА

Густа шума у округу смедеревском. Исак Пилетић седи сам више неке провалије. Доцније Главашеви момци.

ИСАК: У ропству живот? Је л' живот то:

Тирану дворит, њему служити,

С јадом се својим вечно дружити,

И не мислити, и не кушати,

Само слушати?... „Колац ми дај!...“

Повиче он... За кога колац тај?...

И чиј' ћу онде чути уздисај?

„Тиче л' се роба то? И роб да зна?

Ха, ха, ха!“ Грозно се смеје он.

А мени, своме робу, поклања

Два века бола, јада, чемера:

На оштар колац поред Пајсија

Братову главу бесно удара;

Па да је гавран не би кљувао,
Онде на стражу мене поставља!
Рођеног брата!... Уме л' грозније
У тупом уму махнит смислити,
Него што Турчин, каву срчући,
Узурно спрема робљу несрећном?

(Почивка)

Овуда често Главаш пролази...
Ал' ако дође, па ме одбије,
Куда ћу ја?... Ова провала
Откуд је, можда, давно, некада
У бесу своје земља пакосна
Пљувала пламен своје мрзости,
Можда ће бедном дати одмора?...

(Вук и Радак долазе.)

РАДАК: Хеј, пријатељу! Шта тражиш ту,
Откуд и гавран крилом храпавим
Излеће брзо, страхом задахнут?
ИСАК *(у себи)*: Ниједан од њих није Станоје,
Ал' су, зацело, момци његови;

По дивљој снази, мрким очима,
Познаћу вука ове планине. *(Гласно.)*

Мислим се нешто: ова провала
Некад ми зине као гробница,
А некад сине као ризница.

Ил' се у мраку њене утробе
С костима белим љубе дукати?
И гроб и каса — чудна прилика!
Руком се ниси злата такоа,
А већ ти душу мори пакао!...

ВУК: Е, е, да смешна човека! Куда се ђаво поребарке шуња,
грицкајући страшиво крајичак чупавога репа, ту се он посадио!...
Ма шта ћеш овде, добар човече?...

РАДАК: И баш на рону ове провале?

ИСАК: Да скачем доле.

На ме се земља само мргоди,
Идем да кушам срце земљино;
Онде ће, ваљда, бити милости?

(Нагиње се на провалу.)

ВУК: Ово је беда!... А каква те ђавоља сила гура данас у ту
јазбину?

ИСАК: Беда!

ВУК: Да ниси гладан?...

ИСАК: Гладан!

ВУК: А жедан?

ИСАК: И жедан, јест!

И глад и жеђ ме, бедног, умори.

ВУК: А да си го и наг,

То већ ни слепцу не би прикрио:

Кроз капу ти је коса пропала,

Кроз гаће вири наго колено,

Баш кâ у лонцу леђа рачија

Што се у врењу хитро премећу,

Отварајући гладном желуцу

Још већу вољу доброј ужини...

И пас да види твоје колено,

Зинô би, лаком, па и угризô.

ИСАК: И намах липсô месом отрован.

ВУК: 'Ма погле, Раде, здравља ти!

Не знаш шта више личи крпежи:

Да л' опаљени ветром образи,

Које су некад црне богиње
Арапском шаром грозно шарале,
Ил' руке ноге, или хаљина,
Закрпе разне што му с грбине,
Као тескера турских мурови,
По тихом ветру лако играју...

РАДАК: Сиромах!

'Ма рашта дође ту? И ко си ти?

ИСАК (*слеже рамени*): Ја не знам.

РАДАК: А откуда си?

ИСАК (*узима шљунак један, па га баца у провалу*):

Откуда дође? Куд оде овај кâм?

Има ли на дну томе видела?

Видесте л' што?

(*Вук и Радак се згледају.*)

РАДАК: Ништ'.

А ко ће онде друго видети

До опет мрак?

ИСАК: Па да, мрак!... Та то је живот мој!

У мраку мрак!... И никад, никад дан!

Рођен сам, видим!... Умрећу, знам!...

Тхе!...

(Један повећи камен, који је готов да се одрони, гурне у дубину, из дубине се чује хука.)

Чујете л' хуку старе гладнице

Како јој крчи празна утроба?

Али је стена постан залогај,

У желуцу ће црном застати...

Па шта велите? Ја бих желео

Да од тог липше стара дртина!

РАДАК: Не разумем те —

Ал' кажи лепо и разумљиво

Шта си на свету досад чинио?

ИСАК: Тужна би кажа отуд испала

Шта сам на свету досад чинио,

И опет све бих могô казати

Са једне речи мучним теретом:

Ја сам робовô!

ВУК: Много си казао!

ИСАК: Ил' боље рећи, ја сам учио!

РАДАК: Шта?

ИСАК: У Маџара сам морô гледати

Надуते жабе празну мешину

Где мехуриће од сапунила

Доламом златном бесно огрће;

Арпада седог то су унуци!

А у Немца сам морô трпети

Подсмеха глатког страшну поругу;

Турчин ме, опет, турски учио

Да мирно гледам муке братове;

И ја сам гледô у лице бледо,

Гледô сам оне црне зенице

Где се у мутној крви премећу;

Гледô сам брата...

РАДАК: Мирно?

ИСАК: Као кип!

РАДАК: И сад си као кип:

На твоме лицу кап не остаде

Од оне крви што нам казује

Да живот куца још у грудима...

Вуче! Подај му нек' се напије —

У пљосци биће ракије —
Нек' се окрепи... Хајд', брале,
Уклон' се мало од те провале,
Док ниси главе тврдим теменом
У вечној ноћи нашѠ светлости...
(Радак га смешта под један грм)
ВУК *(скида пљоску и нуди га да пије)*:
Пиј! Јоште пиј!... Та нагни боље, де,
Те скупи памет што преостаде,
Јер, ено, иде Главаш Станоје,
А пред њим, богме, немој бунцати.

ДРУГА СЦЕНА

Иза старих грмова помаља се Станоје Главаш и, ослонивши се на дугу пушку, гледа час у Исака, час у момке. Место је исто.

ГЛАВАШ: Ну, момци, здрав' оданили!

Има ли гдегод нешто од лова?

Или је гора тако оскудна

Те нема срне или грлице,

Па већ у крило јадне буљине

Фишеке ретке глупо харчите?... (Гледа Исака.)

А ко је ово? Шта тражи ту?

Куда ли мисли? Откуд долази?

РАДАК: Од једног сата биће повише

Како га с Вуком испитујемо:

Ко, шта је, откуд и шта ће ту.

И он, сиромах, нешто говори,

Ал' бог ће знати шта.

ВУК: Не знам ни ја.

И пре бих, веруј, знао, Станоје,

Шта зборе чавке, мачке, мишеви,

Нег' овај овде што је од глади,

Можда, сиромах умљем поклизџ.

ГЛАВАШ: А ви стојите?... Ал' сте блесани!

Или чекате ту да издахне

Од силне глади, очигледице?

Хајд' иди, Вуче, вод' га колиби!

У мојој торби биће са хлебом

Ил' сува меса или сланине;

Па кад се, брале, мало прихватиш,

Прозборићемо и нас двојица;

Има времена.

ИСАК: Али је време пуно бремена!

Пуно несреће!... Три дана има

Откако лутам овом планином;

С образивошћу мачке дивије,

Бежô сам с пута зверу, човеку,

Тебе да нађем, или... смрт!

ГЛАВАШ: Мене?... А знаш ли мене ти?...

ИСАК: Са Мула-пашом на Малајници —

Давно је било, ал' сам слушао

Моћнога гласа страшну грмљаву; —

И данас опет глас ти познадох...

ГЛАВАШ: Са Мула-пашом на Малајници?

ИСАК: И с Кара-Фејзом, са крволоци,

Што ме насиља бичем троструким

Учише њихов куран читати

И клањати се лажном пророку,

Кога синови мрака вечитог

Светлилом зову ове селене!...

Онда сам њима ропски служио.

ГЛАВАШ: За комад хлеба?

Или, још црње, за живот само?

ИСАК: Да!

ГЛАВАШ: Баш као и ја... *(Гласно.)*

Потурчен, можда?... Проклет несрећник!...

ИСАК: Не кори, Станоје!...

Ког беда рађа, бедно умире!

И какве вере може имати

Ко је у силу само веровџ?

ГЛАВАШ: Сиромах!

А што си овде био науман?

ИСАК: Да скачем доле... Ту, у гробници,

Са вечном тмином да се оженим:

И онде, љубећ црну невесту

Са грешним жаром огња пакленог,

Да рађам пород, тако страхотан,

Од кога ће се, кâ у грозници,

Грбавој земљи кора јежити;

Отровне тице, змије ватрене

Које ће, репом хитро шибалућ,
Спржити поља, спалит усева,
Отровним дахом лета кужити,
Докле се тако, кугом морена,
У један прамен отров-парице
Колевка бесна људске несреће
Несрећом људском сва не разори...

ГЛАВАШ: А сад?

Шта си отсада чинит науман?

ИСАК: Сад нећу с гробом, сад ћу са тобом!

Јаче је срце и од старости,
А за осветом жуди страхотне
Познаје онај што је слушао
Рођеног брата ропот самртни
У немо доба ноћи јесење,
Када и ваздух тугом уздише,
На кољу живе људе гледајућ
По бедемима града несрећног...
С тобом ћу ићи! С тобом Станоје!
Кô сенка нека духа дивијег

На кораку те сваком сећајућ:

Да си војвода! Србин! Осветник!

Износићу ти страшне увреде:

Злочинства грозна и нечувена,

Са којима су Турци славили

Господства свога грозну свечаност...

А сад, опрости... глад!...

ГЛАВАШ: „Нахрани гладног

И душу врати телу немоћном!“

Бога је живог строга заповест;

Па кад је, ћутећ, гази калуђер,

Нека је горски врше синови...

Хајд' иди, Вуче!... А кад му вина

Капљица жарка груди разгреје,

Те већ у срцу живот закуца,

Потражите ме...

ВУК: Збогом, Станоје!

ИСАК: Збогом! *(Поводећи се уморно, за Вуком одлази.)*

ТРЕЋА СЦЕНА

На истом месту. Главаш и Радак.

ГЛАВАШ: Па, Раде?... Има ли гдегод што?

По гори мирно?... А по селима?...

РАДАК: Несрећа!

Десет је дана како путујем

Кô сенка нека горе зелене.

Обилазећи царске друмове,

Расматрам села, гледам трагове

Куда су бесни Турци јурили,

Па свугде крв... По дивном Левчу,

Куда је срндаћ некад весело

Кроз густо лисје липа мирисних

Са мудрим оком извор тражио,

Сад човек онде, страхом присиљен,

Прикрива нејач, обучавајућ

Да гласа свога писком тананим

Науче лајат, ил' као сова

Кроз поноћ нему гласно крештати,

Како их Турци не би познали...

ГЛАВАШ: Страхота!

РАДАК: И још страшније:

На раскрсници друма широког,
Где су некада мирни путници,
Остављајући Жупу за собом,
Београдског се пута примали,
Сад гомилама робља терају
Под тврдог ланца тешким теретом,
Све паши, тамо до Београда;
А он ће, мудар, знати делити
Некоме колац, неком вешала,
Гдекоме, опет, за грм везану,
Оловом врелим очи гађати,
Док из дубине чела блеђаног
С зеницом црном живот не пљусне...

ГЛАВАШ: И ја се јоште зовем Станоје!

И цео народ српским именом!

Срамота вечна! Вечна поруга!

Ил' убиј себе, или избриши

Са чела свога име дедово!...

(Почивка.)

А шта би с Хаџијом?... Знаш ли што?...

РАДАК: Умакао је срећно, Станоје.

Ал' браћа тужна!... Снахе његове!

О нежном врату младе Петрије,

Откуд су злата ташки низови

Са сунцем сјајну парбу водили,

Сад грубог гвожђа колут зарђан

По танком везу беле кошуље

Облину гњечи дојка дивотних;

А до ње, младе, има стотина

Што, истог ланца терет цепајућ,

Са обореном главом слушају

Накита ропског звекет жалосни:

Ту Ђенадије с сином јединим,

До њега пород старог Ђукића

Пребраја, можда, дане младости,

Па тек уздахне: дани пролазе.

А мучног ропства рђа чађава

Животу младом копа гробницу.

ГЛАВАШ: Проклета земља,
Где суза мами зору на небо,
А јаук нему поноћ раздире;
Где санка нема, где данка бела
По сетном лицу бледе ропкиње
Затрепти зрачак као изгубљен,
И ту на хладу људске жалости
Топлину губи жара сопственог;
Где мача нема да се зарије
У беле кости црног тирана;
Где хрпе нема земље гробовске,
Којој ће сваку ову мрвицу
Турчина бесног кости покрити;
Где нема људи, где нема груди
Које ће камен бити стенама,
А оклоп-стена слабим женама; —
Где нема Вељка!...

(Почивка.)

Жалосна земља!...

РАДАК: Та жалост јој је срце изела!

ГЛАВАШ: Оставише је Вожд и војводе,

Као што деца сјајну играчку,

За љубав можда, много лошије,

Макар у какву брљу бацају,

Промене тражећ ћуди несташној...

Проклет, бог дао!...

(Почивка.)

Радаче, слушај!...

РАДАК: Чујем, Станоје!

И чисто читам твоје болове

Из оне капи што је у око

С кравим умом мрко канула.

ГЛАВАШ: И све се овде у крв створило:

Из крви свака ниче мисао,

А свакој мисли смрт је основа!... *(Меће руку на нож.)*

Да убијамо, Раде!

РАДАК: Гора је нема,

Ниједан листак неће шушнути:

Кога је гледô у хладовини,

Издишућ, црну земљу гребати,

Или у часу смртног заноса
Хомутом меким траве роснате
Крваво врело жића гàтити.
Газио ме је!... Па убићу га!
То никад није убити друга;
А убит пашу, смрвити скота,
То ни пред богом није грехота!...
Ћут'... Неко долази!...

ЧЕТВРТА СЦЕНА

Стана, удовица војводе Ђукића, са својом пасторком
Спасенијом, и пређашњи. Исто место.

СТАНА: Помози бог, децо!

ГЛАВАШ: добро ти, бако, бог дао!

СТАНА: Лутам ли ја,

Ил' ова стаза на пут изводи

Откуд ћу скоро старим очима

Кроз тихи сутон варош угледат?...

Та Смедерево!... Децо, каж'те ми!

РАДАК: Залутала си;

Ова те стаза даље не води,
Него до ове мрачне провале.

СТАНА: Ах, у Србији

Свака те стаза води провали!

ГЛАВАШ *(у себи)*: Ала је дивна!

У дугу каткад поглед утоне,
Занесен сјајем боје њезине,
Па тајну куша лепе природе:
Ко ли је створи тако дивотну?...

(Гласно окренув се Стани)

А куд си, стâра, тако наумна
По непроходу горе зелене?
А и вечери сутон сенасти
Покриће скоро уске стазице,
Куда пастири — само понекад —
Са белим стадом мирно пролазе.

Па куд ћеш онда?... Још да си сама!

Ал' шта ћеш под ноћ с овим дететом?

СТАНА: Ваљда ћу доспет до Смедерева?

ГЛАВАШ: Па онда?

СТАНА: Са зором даље.

А таман сутон друге вечери

Дочекаће нас у Београду;

Гледаће како старост посрће

Пред силног паше моћним очима...

ГЛАВАШ (за себе): С ћерком у граду?... Међу Турцима

Шта ли ће онде?... Шта је смислила?

Сад кад јој сину колац спремају?

Ту нечег има!... (Гласно.)

То мора да је страшна несрећа

Што старост гони да метанише

Пред мрским лицем бесног Турчина?...

СПАСЕНИЈА (погледајући у Станоја): Те црне очи ја сам видела

И глас сам чула... Ох, боже мој,

Да није он?...

СТАНА: „Несрећа!...“

Не кидај срце, добар човече!

Кад мајка старим гледа очима

Порода бедног главу клонулу

Како је над њом целат свирепи

Са чврстом руком палу издиго;
Још тренут само... и мудра глава
Крвљу ће својом бедем мастити! —
Ти за то велиш да је несрећа!...
Па кад у лету палош застане,
А крав слуга паше свирепог
На бледу мајку упре зеницу:
„Ил' подај ћерку паши честитом,
Ил' гледај тело своје утробе
Како га гладни вуку керови!...“
О, ту је мален израз „несрећа!“
То су болови, страшни грчеви,
Што их сатане нокат изоштрен,
Ријућ по старим груд'ма пакосно,
Чупа из срца болне матере...
ГЛАВАШ: Дакле, за сина тражи кћер?
И ти си пристала?...
СТАНА: Пристала?... Та то је трампа!
А његово је деце обоје:
Сина ми може свакад убити,

Мене смрвити, ћерку љубити;
Господар он је!... Ми смо робови!
Баш као што му земљу радимо:
Од сваког плода њему трећину,
Ил' половину јечма, пшенице;
Облизни л' овца, од воље му је,
Може узети оба јагњета!
Ал' он је добар... једно узима,
А друго враћа мајци несрећној!...

Ал' краја нема празном говору,
Време је давно да се путује...
Хајд', Спасо, жури се!

СПАСЕНИЈА: Ох!

ГЛАВАШ: 'Ма ћерка лепа нешто застаје!

Можда јој онде неће годити

Руменог ђула мирис харемски? *(гледа у Спасенију.)*

Шта велиш, душо?

Има л' у цара и најмоћнијег

Овако харем да је намештен?

Далеко тамо брда, планине,

Кроз њих се хучне реке ваљају,
Те даље носе тешке бродове
С богатом робом сјајног Истока,
А тамо видиш старе грмове
Где се из младог шибља издижу
Кô споменици давног времена.
А где ћеш зором лица умити,
Ту те купине мирис задише;
Капљицу бистру воде студене,
Што ти са чела капље жубором,
Пратећи шумор ове планине...
Погледај, душо!... Само погледај!...

СПАСЕНИЈА: дивота!

СТАНА: 'Ма шта ће овде таки разговор?

ГЛАВАШ: Па ништа, бако,

Хвалим вам само моје дворове,

Не би л' у мене дан-два остале.

Та ја сам жудан госте примити.

СПАСЕНИЈА (*у себи*): Ах!... То је он!...

СТАНА: Ми нисмо овде дошле у госте —

Залутале смо ту!

ГЛАВАШ: Не чини ништа.

Нама сте тиме много милије.

РАДАК: Па да,

Што ненадније, то пријатније!

ГЛАВАШ: Остан'те овде за неки дан!

Чекаће паша!... Има времена!...

РАДАК: Па ево, бабо,

Керуше градске откад чекају

Да паша липше... Па ће липсати,

Макар то било и догодине!...

СТАНА: Безобразниче!... Хајдемо, Спасо,

Да за видеела конак нађемо!

СПАСЕНИЈА: Ал' мајко, мајко,

Што ближе идем двору пашину,

Све ми је, мајко, срце празније!

СТАНА: А Бошко?

Ти док се овде тако скањујеш,

Бледа ће глава бедем китити.

СПАСЕНИЈА: Ах, мајко, хајд'!

Видим да ти је много дражија

Од млека мога крвца његова.

СТАНА: Смрт те не чека,

Ти ћеш у граду бити госпођа;

А Бошка чека смрт... *(Гласно.)*

Сад збогом, људи!

И даље ћемо гором лутати,

Кад нам већ пута казат не хтесте!

ГЛАВАШ: Ни корак даље!

Бар ћерци не дам старог војводе

Да лица свога ружом мирисном

Окади дворе гадног тирана.

Ил' да му гласа танком песмицом

Скраћује часе дуга времена,

Војводе часног ћерка једина

Да подсмех буде турском харему!

То не дам, бабо!... А ти се жури

И вештом лажи варај тирана

Румен те лица неће издати.

Кажи му јасно: да зуба немаш,

П' ако ти сина смакне јединог
Да ћеш од црне глади свиснути.
Или накриви раме старачко,
Под паз'о узми штаку дебелу,
Па кажи: „Ето, хрома сам, стара,
Немој ми ломит моћну потпору!“

И друго што те беда поучи;
Тек дивна ћерка седог Ђукића
Прљати не сме име очево!...

СТАНА: Посрамиће га ако дозволи
Да јој на коцу братац погине.

СПАСЕНИЈА: То никад нећу!... Мајко, води ме!

ГЛАВАШ: Ни корак један!... Зар не знаш, Спасо,
И не сећаш се ноћи страхотне?

Још је из рана крвца лопила,
А модра светлост жишка немоћног
Осветлила је таму жалосну...

Онда је седи Ђукић издисô...

СПАСЕНИЈА: Станоје!...

ГЛАВАШ: Јест, ја сам!

Ја сам и онда био са тобом,

Са модрих уста кад је лебдео

Последње речи свети благослов:

„Нека сте срећни, децо, обоје!...“

СПАСЕНИЈА (*пада му на груди*): Станоје!... Ох!...

СТАНА: Проклети, бог дао!

ГЛАВАШ: Јест, ја сам био!

А с оне стране од Делиграда

С војском је стајо бесни Сулејман;

Па кад је тврде збрисо бедеме,

Са бомбама је рио гробове,

Избацујући кости мртвима.

РАДАК: Као хијена!

СПАСЕНИЈА: У дивљем страху ја сам дрхтала.

ГЛАВАШ: Онда?... А сад?...

СПАСЕНИЈА: Сад?

Сад сам на твојим мушким грудима,

Чујем ти срце, како куцајућ,

Јуначи живце сваком прстићу.

Сад се не плашим!...

ГЛАВАШ: Не бој се сад!

СТАНА: Јеси ли махнит?... Ил' је беснило

Што те о мени, можда, сналази?...

Везир нас чека, море, Сулејман!

Па тешко теби, ако дочује

Да си нам пута тренут једини

У овој гори силом пречио!

Дете ми пуштај!

РАДАК: Богме си, бако, зло удесила,

Ал' таком песмом вук се не плаши.

СТАНА: Ал' ће и лава ово стишати! *(Вади из недара запечаћено писмо, па га пружа Главашу.)*

Ово је писмо од муселима,

Упућено је самом везиру...

Па сада дршћи, махнит човече,

И онде тражи људске милости

Где се за милост никад не чује!

РАДАК: Охо!

Баш није шала!... Турска тескера!

Па још какви су страшни мурови,

Да у свет бежи ко се уплаши!...

ГЛАВАШ (*преврће писмо у рукама*): Читати, бако, нисам учио;

И не треба ми!... Већ лепо иди,

У мојој кући нећ ћеш конака.

А када сутра данак осване,

Ти путуј даље!... Спаса остаје!...

СТАНА: А с каквим правом, проклет човече,

Отимаш мајци ћерку једину?

ГЛАВАШ: Бошко ти јесте син,

Ал' Спаса кије кћи!

СТАНА: Није ми кћи?

Ти кажеш то, горска прокудо,

Лажљиве мајке подло копиле!

А да из санка заношљивога

Ко ме је својом писком будно?

Ко је у тамној ноћи устајо

С несанка да јој главу обаје,

Да је умири, стиша, умије,

У пеленице чисте увије?

Ко је то други чинит могао,

Него ја, мајка, њезина?...

ГЛАВАШ: Маћеха!...

СТАНА: Грозан си!

ГЛАВАШ: Од грознице си много грознија!

Или те стара памет издаде,

Те се не сећаш своје удаје,

Своје младости, своје радости —

Та гозбе славне, сватова дивних?...

Триест сам друга онда имао,

А пошао сам гором ходити,

По мрачној гори чете водити.

Сјаје се токе, звече ножеви,

На њима гори чоја црвена,

Живим се оком не да гледати...

Онда ће рећи момче некакво:

„Данас се жени Ђукић војвода!...“

А ја, да старцу пошту учиним

И да се чета вина прихвати,

У сватове сам ваше дошао...

Сећаш се сад?

СТАНА: Ах, пропала сам! *(Гласно.)*

Сећам се да сам, као невеста,
Тридесет пута руку љубила
И триест пута клела часове
Што руку дадох једном војводи
Те са хајдуци горски шурује.
Сећам се данас своје несреће.

ГЛАВАШ: Онда си собом дете водила,
Дивотно дете косе гараве.

Сирото, слуша, блене, не знајућ'
Шта бива данас с мајком његовом,
А ти га тешиш лепим начином:

„Смири се, чедо, душо мајчина!

Тебе се ради мајка удаде!...“

То беше Бошко!... А у дворови,

На макој свили старог војводе

Плакаше дете косе злаћане,

Не знајућ, јадно, још у бешици,

Да му, сиротом, мајку доводе.

То беше...

СТАНА: Та доста, доста! Проклет вечито!

ГЛАВАШ: То беше Спаса!...

СТАНА: Бог те убио!

СПАСЕНИЈА: Ах!

ГЛАВАШ: Па сад је водиш,

Да са дивотом створа њезина

Поткупиш паши очи лакоме,

Да продаш румен лица невина

За румен-крвцу срца његова!

Ал' нећеш, веруј, стара грешнице!

Она је срасла с мојим грудима;

Кô мрежа танка свиле мекане

Свако је влакно косе њезине

Испреплетало глатке крајеве

Са мојим срцем...

СТАНА: Ти ћутиш, Спасо!... Шта је то?

Зар хајдук један да те приволи

Да срећу своју ногом погазиш?

Где ти је кућа, где је колиба,

Кад сјајне дворе тако презиреш

У којима те срета богатство?

Па онда љубав паше свемоћног?

А више свега влажна тамница

У којој своје дане проклиње

И залуд чека лажну замену

Сиромах Бошко?...

СПАСЕНИЈА: Ох, шта ћу, мајко, или маћехо,

Кад снаге немам, моћ ме издаде!

Бар да га никад нисам видела!

Бар оне ноћи не!... Ал' она ноћ

У пустим груд'ма спомен остави:

Последњу вољу оца рањеног

И прву љубав!...

СТАНА: Гром вас убио!... *(Одлази јаросно.)*

СПАСЕНИЈА: Ох, мајко, мајко!... Ено је, оде!...

С ћерком је, јадна, све изгубила!

Сад може старе руке скрстити,

Па тужно рећи: „Све ме издаде!...“

ГЛАВАШ: За киме жалиш?... Зар за маћехом

Што и сад јоште не зна прежалит

Збрчканих дојка суве изворе?

А да је онда млека имала,
Док ти је непца танка кожица
У благом млеку хране тражила,
Прегорела би дојке обадве,
На своје груди злобно сипајућ
Отровног биља горке сокове,
На таки начин да те умори,
Да викне после тугом лажљивом:
„Ох, куку мене, сѐди војводо!
На мојим груд'ма крв ти усахну!“
То онда није могла чинити.

А данас?

Кô да на друму крчми Турцима —
Пред кућу сјајан цимер истиче:
На часном недру мајке рођене
Негован цветак твоје чедности,
Румено лице, златне вितिце
И миран поглед дуге пријатне,
И све те твоје дражи чудесне
Будзашта нуди гадним Турцима

За худи живот сина њезина,
Што је, још једва зачет, учио
Шпијунски занат оца наказног!
Јер знади, душо, твоје маћехе
Пређашњи муж је био... Кулиза!
СПАСЕНИЈА: Кулиза?...
ГЛАВАШ: Јесте, он
Кога се грозом народ спомиње!
Ал' о том други пут, хајдемо сад!
Вечери благе сутон сенасти
На својим груд'ма спрема постељу
И по њој чудан раскош простире:
Росице сјајне, ситну ђинђуву,
А мека свила цвећа мирисног
Шарену главу спушта пажљиво
Да ти, уморној, миром пријатним
Успава душу озлојеђену.
(Одлазе.)

ПЕТА СЦЕНА

Исто место. Стана из једног шипрага, у коме се за часак
прикрила, излази.

СТАНА (*у себи*): Погрешила сам
Што одмах нисам пошла за њима;
П' ако и не бих очи склопила,
Промотрила бих барем улазак,
Да познам стазу куда пролази
На гласу хајдук са својом невестом.

(Звера око себе.)

Ха, добро!... Ено их!... Видим их још!...
Поред онога бора минуше,
А мало даље модре висове
Колути плави дима шарају;
То је колиба... О, хо! Знам ти сад
Јазбину мрачну, вуче грабљиви!
Па ту си хтео да је сакријеш
Очима бистрим будне маћехе?
Д' ако би сунце свету убавом
Прикрити умџ масном шубаром,
То ћеш и њу!... Чекај де, лијо!...

На реп си стала змији маторој!...
Отров те чека!... А ту шкорпију,
Што се превија тако ласкаво,
Те бих се, 'вако стара грешница,
У четир' поста заклет умела
Да ће за капљу крви његове
Ишчупат срце, ако устреба —
Чекај се, чекај!... Све ћеш платити!
Јединца мога муке несносне
Сржеви свеже твоје младости
Помоћ ће срцу моме сносити;
Образа твојих кожа увела,
Упале очи, модре уснице;
А после, кад те црна ропкиња
Филџаном златним скромно понуди,
Да шербет примиш дивно удешен
Који ти милост шаље пашина —
Онда ћу и ја верно припазит
Да се ниједна капка не проспе!
Ха, ха, ха!... (Одлази.)

ДРУГИ АКТ

ПРВА СЦЕНА

[Главаш обећава Спасенији да ће јој Бошка избавити тамнице.
Уто Вук доводи Турке који су шумом гонили једног сужња.
Главаш им узима оружје и тера их натраг.]

ДРУГА СЦЕНА

[Гружанин доноси писмо од Хаџи-Продана. Главаш распоређује
момке: Исак ће, прерушен као дервиш, обићи робље по турским
тамнинама; Радак ће обезбедити Хаџи-Проданово бекство преко
Дунава; а Вук ће остати у шуми.]

ТРЕЋА СЦЕНА

[Стана се зариче Сулејман-паши да ће му довести Спасенију.]

ТРЕЋИ АКТ

ПРВА СЦЕНА

[Дошавши крадом, Стана узалуд наговара Спасенију да оде у пашин харем и тако избави Бошка.]

ДРУГА СЦЕНА

Разговор Главаша и Спасеније. Стиже Исак.

ГЛАВАШ: **И**саче, брате!

Мој добар друже, добро дошао!

Па како тамо по тиранији?...

ИСАК: Робови ћуте,

А тврди камен нема поздрава.

ГЛАВАШ: Јеси ли редом све обишао?

ИСАК: Све!

Кроз пукоти сам зида дебелог,

Где кључа нисам могô добити

Гледао њине бледе образе

На којима је страшна очаја

Дубоке бразде урезивала;
А наог тела јадне ритице,
Иструхле давно, у закрпама,
Сисаху влагу мрачне тамнице
Да нездрав трулеж мемле баздљиве
На болно тело лакше преносе.

СПАСЕНИЈА: Сироти!

А брата мога јеси л' видео?

ИСАК: О, дивна жено!

Да кажем: „Нисам“, ја бих лагао;

А: „Видео сам“... О, госпо, госпо!

Благо онима који не виде!...

СПАСЕНИЈА: Видѐ си, дакле, својим очима

Упале очи роба несрећног?

Па немој штедет срце сестрино,

Опиши верно муке његове,

Да и Станоје живо осети

Болова мојих слику жалосну!

ИСАК: Место прозора, уске мазгале

Показаше ми роба скрушеног:

У томрукама ноге скљештене,
А суве руке беше скрстио
На тврде кости свога колена;
Глава клонула... Тек кад ме виде,
Уморно диже мутне зенице,
После их спусти... али плашљиво
Кô да се бича боји нечијег.
СПАСЕНИЈА: Што отровани шибџа крајеви
По танкој крви робља несрећног,
Докле безумље тешку копрену
На чула баци жртве клонуле...
ГЛАВАШ: А јеси л' негде видео
Часнога оца, седог Пајсија?...
ИСАК: Видео,
Али не више међу живима!
На бедему се лаки ветрови
Са седом брадом тихо играју,
Као да мисле махом студеним
Седога старца опет будити...
Понеку чавку видиш гараву

Где густом маглом гракће храпаво

И мудро куша очи упале:

„Мртав је, мртав!“ трулеж казује

Што и свечева моћи немоћне

Са нечистотом пуни смрдљивом...

ГЛАВАШ: А Ђенадије?

ИСАК: Потурчио се,

И Проданова лепа снајица

То исто с њиме јуче учини!

Она ми рече да не дангубим,

Него што брже да их избављам,

А кључеве ће сама спремити...

ГЛАВАШ: Изневериће,

Кад је и Христу своје невера!

ИСАК: Неће!

ГЛАВАШ: Добро, Исаче; ти кад верујеш,

А ти се с Вуком данас преруши.

Какав ћеш облик на се ставити?

Према потреби гледај, удеси!

Кô дервиш, хоџа?... Ил' ако мислиш

Просијак да ће боље пристати,
Ти торбу о врат, штаку под паз'о,
Па путуј, брале!... Само похитај!
Знаш да је Радак доле на скели,
Да за Продана спрема прелазак,
Па зато хитно свршуј посао!
Ако је можно, још друге ноћи;
Сваки час може Хаџија доћи...
СПАСЕНИЈА: Брата ми пази,
Не дај крвнику да га обрани,
Ако до лома дође с тирани... *(Сви одлазе.)*

ТРЕЋА СЦЕНА

На дунавској обали. Јања, скелеџија, Порфирије и Радак.

РАДАК: Јесте, од њега.
И он те главом лепо поздравља
Да га са једним чамцем дочекаш.
Могу нам гости доћи однекуд,
Па, бо'ме, гледај да је спремљено!...

ЈАЊА (*у себи*): Ово је горак хлеб!... Проклет залогај

Што га на дану човек данашњем

Са знојем лица свог зарађује!

Муселим једно, хајдуци друго!

Муселим виче: „Ана и сана!

Ако и један овуд пребегне,

Са својом плаћаш главу његову!“

А Станоје ме лепо поздравља,

А тај ће лепо поздрав значити:

„Са ножем ћу те свега исећи

Ако ти чамац спреман не буде

Да ове мразне ноћи превозиш —

Дању се крију као кртице —

Убице, можда, и бунтовнике

Што и на самог цара устају!“

Па куд ћу ја?... (*Гласно.*)

Де, што да чиним?

У вароши се скела оправља,

Један је чамац сасвим потопљен,

Ено, Радаче, сам се увери:

Из воде кљун му једва назиреш;
А други пукнут до половине
Три дана чека да се оправу.
Бар да сам знао.
РАДАК: Бар да си знао?... Кô да не видиш
Да Турци дижу хајку пустошну
Против живота сваког Србина
И да их гоне као зверове
По планинама земље несрећне?
И ти се вајкаш: да знао ниси!
Бре, чамац амо, куго погана,
Док нисам ножа бритком оштрицом
Од твоје главе тикву дубао,
И, запушив јој шупље продоре
Са меком кожом твоје мешине,
За пливање је лако спремио,
Те ћу је тако, као играчку,
Привезат за пâс старом Хаџији:
„Сад пливај, Хаџо, хладним Дунавом,
Код ове справе нећеш тонути!...“

ЈАЊА: О, тешко мени!

О, смилуј ми се, Раде, несрећном!

РАДАК: Ја чамац хоћу:

Главу ил' чамац!... Или обоје!

ЈАЊА: Ал' је утопљен!... Други је пукнут,

Оправку чека већ трећи дан.

РАДАК: Онај из воде лепо извади,

Те га исполцем чисто испљускај!

ЈАЊА: Ал' је утопљен!

Сасвим утопљен!... На дну Дунава!

И песак га је већ заронио!...

Ако си икад богу веровô,

Веруј ми, Раде, да је утопљен. *(Клекне пред њиме.)*

РАДАК: Не бенави се, бено матора,

Већ чамац дај!

ЈАЊА: Ал' је утопљен!... Сасвим зароњен!

Од њег' ни ђаво нема помоћи!

РАДАК: Кô да вас не знам ја!

Ту чивитарску, каишарску крв!

Кол'ко да нађеш згодан изговор,

Сву драгу ноћ си коњски радио

Да сопствен чамац водом напуниш.

„Па ето, вид’те!... Нема чамца!

А ја бих драге воље возио!...“

Е, хе, та знам те ја!

ЈАЊА (*у себи*): Ко му је, опет, то потказао?

А одиста сам, ’нако уплашен,

До мрке ноћи јуче радио,

Да га без штете како утопим.

А сад?... (*Гласно.*)

Смилуј се, Раде!

Даске су, видиш, саме иструхле;

А онај пукнут, што је напољу,

Њега су зимус санте разбиле,

А њим сам ваше људе возио —

Па јесам ли ја крив?

РАДАК: На посô, кажем!... Тражи исполац!

Испљускај чамац!... Песак напоље!...

(*Маша се за нож.*)

Сваки је тренут данас година.

На посô брже, лека лопужо! (*Витла голим ножем по ваздуху.*)

ЈАЊА: Сад... сад... сад!

Само да зовнем момка у помоћ.

Порфирије, хе, еј!... Сад, Раде, сад!

Та склони ножа бритку оштрицу,

Да лакше дахнем!...

Порфирије, хе, еј!...

Сад, Раде, сад!...

РАДАК: Тако те хоћу, стара чивијо! (*Тура нож у корице.*)

ЈАЊА: Боље да се и нисам родио,

Нег' ова мука!... Ено и момка!

Сад, Раде, сад! (*Порфирије долази.*)

ПОРФИРИЈЕ: А што се дереш толико, хе?

ЈАЊА: Вуци из воде чамац напоље!

Исполци где су, да га очистиш?

На посô брже!... Сад, Раде, сад!

ПОРФИРИЈЕ: А лепо сам те световао: не топи чамца, чичаЈанићије!... Аја!... И све баш да мора онако бит као што извлачити!... Аја!... И све баш да мора онако бит као што ти заповедаш!... Као да си ти најпааметнији! И као да се нико неће твоме марифетлуку досетит!... Е, лепо!... Синоћ смо га и којекако утопили, ал' де, како ћеш га вечерас извући?... Па влажан

чамац!... Мрка ноћ!... Хладан ветар!... Па онда још: „Веслај,
Порфирије!...“ „На крму, чича-Јанићије!...“ Да, да!...

ЈАЊА: Хајд', хајд', хајд'!... Сад, Раде, сад!...

(Јања и Порфирије одлазе.)

ЧЕТВРТА СЦЕНА

Радак сам на истоме месту, а доле на обали чује се како Јања и
Порфирије испљускују чамац... Скелеџија од времена на време
виче: „Брже!...“ „Вуци!...“ „Приони боље!...“ А једнако додаје „Сад,
Раде, сад!...“ Радак ложи ватру.

РАДАК: Смркло се већ,

И студен ветар тамо с планине

Подмукло хуји, кô харамија

Што се прикрада двору нечијем,

Застајкујући дахом дивијим,

Призива тајно таму поноћну

И чека тренут свога напада...

Али и груди реке студене

У јарости се својој надимљу,

Осећајући борбу страхотну

Што ће са хуком ветра студеног

Још ове кобне ноћи водити...

ЈАЊА (*уза бине на обали*): Конопац хватај!...

Вуци, дртино!

Шта чекаш? Ради!... Сад, Раде, сад!

ПОРФИРИЈЕ (*уза бине*): Шта вичеш тако, као да си помахнитао?... А тако ми светога Алимпија, ти си свему баш главом крив!...

ЈАЊА (*уза бине*): Тај влажан песак грћи лопатом!

Бацај конопац!... Сад, Раде, сад!

РАДАК: Лопови једни!

Ви'ш како раде кад је насилу,

Кад ханџар сева више темена,

Животу претећ, цепа ветрове;

Е, онда свега можеш добити!... (*Виче.*)

Скелеџија, жури се!... Време пролази!

ЈАЊА: Сад, Раде, сад!

Још мало нагни!... Тако!... Загази,

Те боље опри, не би л' дотерô

Ту другу полу ближе обали!

Напоље песак!... Сад, Раде, сад!...

РАДАК (*меће дрва на ватру*): Све већма дува, небо се тушти

Кô бледо чело краља љутитог
Коме је земља мирна вечито,
Ал' поданици све бунтовници
Што с дреком жељом иду престолу,
О некаквоме праву сањајућ,
Чизмама газе ткиво дебело,
Испреплетано златном основом
Што се по двора трему пространом
Раскошно шири, широм простире!...
„Неблагодарни!...“ Грми с престола,
Баш као неба тешке сводове
Кад дивљом снагом вихор задрма:
„С пољана мојих плодом пшеничним
Селјачке крви пород прљави
До изобилља гладни храните!...
А белог стада мирни чопори
По ливадама мојим пландују,
Да своје руно вама поклоне!...
Није ли доста... о, бунтовници?
Бунтовне крви гадан породе,

Шта хоћеш више?...“ И војска јури,

Као освета гнева краљева,

По јадној земљи пустош простире,

До просијачког штапа доводи

Несрећну децу целог народа...

ЈАЊА (*иза бине*): Извуци коноп!

Сад га за оно дрво окачи,

Како га не би ветар предао

Валима мутним бесног Дунава!...

Ала је страшна ноћ!... Сад, Раде, сад!...

Опреми весла!... Даске намештај,

Како ће људи згодно седети.

Ха, тако!... Сад смо готови!...

ПОРФИРИЈЕ (*излазећи на видело, а за њим иде Јања*): Готови, ја!... Али не ти, моја ће грбина памтити како смо једанпут чамац песком пунили да се утопи, па после како су хајдуци дошли, па како смо га вадили... Ала, чича-Јанићије, неће ли те ђаво натентати да ми још једанпут заповедиш: „Дела, момче, да утопимо чамац!“ А тако се не звао именом светога Порфирија, ако те уочи саме месопусне недеље не бацим у мутно Дунаво, па нека онда раци твојим поганим месом покладају!...

ЈАЊА: 'Ма, ћути, бедо!...

Што си се, врага, тако напсио?...

ПОРФИРИЈЕ: „Ћути!“... Како да ћутим, бре?

(долазе обојица близу ватре.)

РАДАК: Сад се огрејте,

Исуш'те мало мокре хаљине.

Ноћас ће бити посла озбиља!

Биће: потегни, вуци, настави,

Са једним брегом други састави!

ЈАЊА: О, тешко мени!... Па каква црна ноћ!

РАДАК: А ти, момче,

Би л' мало цујке сркнô, уморен?

ПОРФИРИЈЕ: Да ти је наздравље!... А баш би после оваквих мука лепо пристајала!... Е, да ми се откуда истекар родити! А волео бих ма у којој цркви на ватру звонити, него у овога звекана служити!...

РАДАК *(пружа му пљоску)*: Напиј се, момче,

Добро ће бити после умора.

ПОРФИРИЈЕ *(прима пљоску, крсти се и пије)*: Охо, хо!... Е баш је ваљана! А волим ти једанпут сркнут ове шумадинке, но три дни цевчити браничевичку шому!

РАДАК: И ти си, ваљда, из Шумадије?

ПОРФИРИЈЕ *(обзире се плашљиво)*: А ну!... Него учиних неку штету бегу из Вучковице, те једва главу изнесох!... Само ћут', да не опази овај погани Цинцарин, што ли је... Те се сад врзем око Дунава, кад узморам... знаш!... Пст!, неко као да долази!...

ВУК (*уза бине виче*): Овамоте! Хеј!... Овамо се види ватра! Бих се заклео да су наши!

РАДАК: То је Вук. (*Виче.*)

Овамо, Вуче!... Амо слободно,

На невољи те чека побратим,

Са живом жељом да те угледа.

Овамо, Вуче, хеј!... Иди, Порфирије,

Што можеш више дрва товари,

Нек' лиже пламен горе у небо,

Да ми се браће сито нагледат!

ПОРФИРИЈЕ: Сад ћу ја са дрвима!... Док тренеш!

ЈАЊА (*гледа на ону страну откуд се чуо глас, па говори у себи*):

Но, красна браћа!

Ниједан нема лица честитог,

Сами хајдуци и упорници!

Чисто им руке гледам храпаве

Како се пуше крвљу скорашњом!

(Вук напред улази.)

Ала су страшни, боже милостив!

ПЕТА СЦЕНА

На истом месту. Вук напред, а за њим Исак, Ђенадије, Стојан,
Ана и Бошко долазе. Пређашњи.

РАДАК: Добро ми дошô, Вуче, брате мој!

ВУК: Боље нашао!

РАДАК: И ти, Исаче, с браћом честитом,

Са бегунцима, добро дошао!

ИСАК: Добро, богами!

А трунић наде једва остаде

Да ћу те икад више видети.

ЈАЊА (у себи): Десет вампира да вас гледају —

Нека им на част очи испадну! —

Ја само да вас нисам видео!...

ВУК: Два, три ли сата беше по поноћи; киша и мрак, само што муње светлуцају... Већ нам стражари и капију отворише, а баба искрсну, бог је убио!... „Хајдуци!“ викну, а глас јој по ноћи крешти као у буљине...

ИСАК: То, канда, беше мајка Бошкова?...

БОШКО: Она, несрећна!... Није слутила

Да ће за љубав ослобођења

Избављенога сина издати!

ВУК: Несрећница!... А могли су нас Турци све као репу посећи!

ИСАК: У целом граду лом се начини:

„Ђаур! Ђаур!... У граду ђаур, бре!“ ...

На, све се стране грозно викало;

И сто машала часом плануше,

Узбунио се низам, п’онда ерлија,

Трче по граду као махнити;

А нико не зна куда одосмо!

ВУК: Све док им ми не показасмо трага: на последњој стражи хтедоше опалити, те кад се видех на невољи, ја потегох...

Те бог да прости Моју крџалику!...

ИСАК: Ту се сад страшна диже ломљава:

Буљуци лете с голи ножеви,

А околина града несрећног

Као да гори сва у пламену,

Иглу да видиш на тој светлости.

РАДАК: Ту, богме, беше мука одиста!

ИСАК: Те каква, Раде!

ВУК: Док се луга не докопасмо!... А, вере ми, и ту нас гонише све до мокролушких баруштина... А после престаше... Тек око Горице угледасмо два-три Турчина...

(Порфирије долази и доноси читаво бреме дрва.)

ПОРФИРИЈЕ: Да л' да их сложим доле да ватру?

РАДАК: А ну?... Да шта?...

ПОРФИРИЈЕ: Вељу, угледаће ватру?

РАДАК: Ко?

ПОРФИРИЈЕ: Па Турци!... Рекао бих: ушли су у траг, чисто је гора од њих оживела!... Све хуји.

РАДАК: Ветар је, веруј!

Све већма хуји, гору љуљајућ,

Спушта се доле на дно Дунава,

Те песком мути страшне валове

Што се у бесу своме распињу,

О тврдо стење теме лупајућ.

ПОРФИРИЈЕ: Дабогда, Раде, ал' ми се све чини:

Турци су!... Но да утулимо ватру?

РАДАК: Чекај још!

(Издаје се чује пушка. Јања се узврпољи и гледа да се од ватре уклони.)

ПОРФИРИЈЕ *(Радаку на уши)*: Пази на старца!... Њин је...

РАДАК *(Јањи)*: Ту ти је смрт!

Корак да ниси један макао!

ЈАЊА: О, боже мој! *(У себи.)*

Три су се смрти грозно сложиле:

Једно су Турци, хајдуци друго.

А десет лета чека Дунаво

Да ми са ветром страшну кончину

Обали немој хучно открије...

(Главаш са Хаџи-Проданом долази)

ГЛАВАШ: Е, добро кад сте ту!

А већ сам о злу неком мислио

И слутио сам какву несрећу.

Ал', хвала богу!... Је л' спреман чамац?...

РАДАК: Спремно је све.

ГЛАВАШ *(гледа по гомили бегунаца)*: А, Ђенадије!...

Оче!

ЂЕНАДИЈЕ: Главашу храбри,

За крв сам своју продô благослов!

Ал' благосиљат ако узмогне

Све што ме јоште чини човеком:

Мишице снага, разум, и душа,

И срца мога поштен умишљај,

Све нек' је с тобом... И бог са сином

Ког сам за живот срамно продао!

ГЛАВАШ: Ано, дете,

Ено те гледа девер старији!

(Ана љуби Хаџију у руку, а он њу у теме.)

Но, Бошко,

Сад сеја неће више кукати!

Ако тек везир сузу не пусти,

Јер си му много био у вољи?...

(Издалека се чује и друга пушка.)

То је већ друга!... Чусте ли прву, ви?

РАДАК: Чусмо је сви!

ГЛАВАШ: Па шта чекате?

Радаче, с Вуком брже за њима!

За леђа зађ'те псима поганим,

А после нашег трећег пламена

Ја ћу с Проданом од'вуд напасти;

Па нека их је равно стотина,

У мрак ће прнут слепи мишеви...

(Вук и Радак одлазе.)

О, тужна земљо, пука чемера!
Безглавно робље, јадан народе!
Тако се вуци гором вијају,
Као што Турци српске синове,
До гудурама мрачним лутајућ,
У неситоме траже беснилу
Да турској ћуди лепо угоде:
На точку ломећ младе удове.
Слушају деца аваз самртни,
Па се мукама смеју весели;
А седе главе ногом гурају,
Или на оштар колац натичу,
За грозан пример јадном народу!
ХАЏИЈА: Грозно, Станоје!...
Па још кад чујеш увом сопственим
Мудраца наших тајне зборове
Што кришом воде по манастири,
Метанишући пред иконама
Унакаженом руком невештом:
„Јест, бунтовник је!...“ веле пакосно

За сваког оног што се десницом
Гараве пушке смело машио.
„Бунтовник грозан!...“ А зашто?... Ево!
Осмелио се човек згазити
На тежак колут ланца рђавог.
„Гвожђе ме тишти!...“ То што је рекô,
Заслужио је давно вешала!
„Синџир ме мори! Груды прснуше!
Ил’ скидај с врата ђердан гвоздени,
Ил’ цркох, човек, мучећ болове,
Или ћу гвожђа тврду карику
О глатко чело лупат тирана,
Све док ми срцу лакше не буде!...“
То што је, можда, само мислио,
Ил’ се изланô пред шпијунима:
„Заслужио је давно вешала!“
(Издалека се чује пушкарање.)
Ха, тако, момци! Тако, делије,
Што има крви, нек’ се пролије,
Што има зала, нек’ се покоси,

А гавран месо нека односи!...

(Потпрашује пушку. Пушкарање траје.)

ГЛАВАШ: Хајде, Хаџијо!

Ти побратиме бољег времена,

А носиоче новог бремена,

Што ти столећа нарав сурова

На мушка леђа грозно товари,

Не питајући старе године

Хоће ли века терет страхотан

Помолит кости снаге старачке...

ХАЏИЈА: Хајд' напред само!

Овакви часи груди надимљу,

А крв ће њима терет лакшати

Што ми на теме баца судбина!

(Главаш с Хаџијом одлази. Чује се споља поновљено пушкарање.)

ЂЕНАДИЈЕ: О, боже силан!

Милостив творче свију народа!

Невидан штите робља несрећног!

Императоре свију светова

Што из недара зрачне одежде

Громовете вадиш правде вечите,
Те њима рушиш тврде палате
У којима се роје грехови
Из гадних рана бесомучника,
Тирана бесних!... Боже једини!
Од отпадника вере Христове
Ако си икад примѐ молитву,
То прими сада!... Од бедног робља
Најбеднији те моли, господе,
Скрушеним срцем груди немоћних.
Победу даруј!... Не нама, оче!
Но сјајна рука правде вечите
Нека понесе венец победе!

*(Вук долази сасвим поремећен, цев од пушке у рукама, кундак
навише, вес запао, гуњче раздрљено итд)*

ВУК: Амин, попе!... Ал' сад се жур'те да што брже до чамца
доспете, може и друга потеря доћи... То нико не зна, а, богме, ту
ти не помаже молитва!... Хајд' хајд', хајд'!... Чамац вас чека,
хајд'!... Попо, снаша-Ано, Бошко, хајд'. хајд', хајд'!

(Сви одлазе.)

ЧЕТВРТИ АКТ

ПРВА СЦЕНА

Пашино предсобље. Неколико Турака, затим Стана.

ПРВИ ТУРЧИН: Ал' је и била ноћ!

ДРУГИ ТУРЧИН: Тако ми браде Пророкове, овако нијесам доживио!... Баш као она кара-боја којом наша ханума прогрушане витице бојадише.

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Па онај вјетар! Човјек би рекао да се дебели бедеми на граду урвају... Земља дрми, а укрстиле муње, вељу, кихамету доба долази! Па још кад она шехитанбаба закрешта: „Хајдуци!...“ Е, мислио сам све ће нас паша посјећи.

ДРУГИ ТУРЧИН: Наљутио се, а очи му као жива ватра сијевају. Срећа наша те се, приклијештено у томруцима, нађе још пођешто ђаурскога робља, те да њине главе не исјече, листом би наше падале, дина ми.

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Би, Суљо! И данас би се о твоју лубању градске керуше отимале.

ДРУГИ ТУРЧИН: А и у твоје зираве очи давно се гавран загледао!... Ну без шале! А жао ми је онога крштенога пса те не шће вјером промијенит, но јогунасто издахну на вељим мукама!... Јунак бјеше, дина ми!... Ја ножем замахујем а он свога Христа призива!...

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Па какве помоћи и од вјере и од јунаштва?... Да је шћеде овом нашом замијенит, први да дође у везира!... А онако, ево ће га гладни хртови облијећу!...

ПРВИ ТУРЧИН: Бива, све је тако као што рекосте; 'ма никако ми у памет не иће како да се, код нас оволикијех, оно несрећно робље провуче!... Ко их проведе? Ко ли им кључеве издаде?... Брука, вјере ми!

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Брука, Хусо, 'ма чудо ни од куда!... Дође дервиш — вели да је главом од Меке дошао — ту се дватри дни по граду вукао, читајући, санћим, из алкорана некакве молитве, не би ли се, белћи, Власи превјерили... Док јуче са зором штуче некуда, а око ићиндије ево га опет у град са некаквим Мехмедом из Арнаутлука!... Ћерим гледа, па тек врти главом...

ПРВИ ТУРЧИН: Ти како судиш, то бјеху прерушени хајдуци? А тако ми и Осман казује да је баш главом Станоје доходио...

ТРЕЋИ ТУРЧИН: А дакако!...

ПРВИ ТУРЧИН: Е, зла поганика!...

ДРУГИ ТУРЧИН: Још нешто има. Веле да је некакву цуру баш самоме везиру отео. Ал' о томе други пут!... Каква је, Хусо, она баба што се око врата шуња?... Да је ноћу видим бих од ње у свијет бјежао!

ПРВИ ТУРЧИН (*гледа кроз прозор*): Та то је она ноћашња вјештица те нам издаде хајдуке... Баш никоја друга до она!...

ДРУГИ ТУРЧИН: Ено је ће долази!

ДРУГА СЦЕНА

Пређашњи. Стана долази.

СТАНА: Помози бог, људи честити,

Што царског пашу верно служите!

А је ли дома паша Сулејман,

Злочине раје отац милостив?

И је ли здрављем доста угодно?

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Угодно је, бабо, и здраво је, само што је ноћас ружан сан уснио: као да му је керуша два зуба избила...

ДРУГИ ТУРЧИН: Па сад нема ко да му сан протумачи.

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Већ ако ти не хтједнеш?

СТАНА: У сану псето значи злотвора.

ПРВИ ТУРЧИН: 'Ма бабо, Алија не рече за псето, него за пашину керушу.

СТАНА (*у себи*): Обесни момци, па се ругају,

А ја им шегу морам трпети,

Само до кваке врата његових

Да ме проведе лепа ласкавост... (*Гласно.*)

Па, децо, псето кô и керуша,

Са лајања су зубе губили!

А то ће рећи: да су каури

На турску правду негде ланули.

И зато...

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Бе, аферим, бабо!

СТАНА: Зато им треба зубе вадити.

А ако досад нису вађени,

Треба им сместа главу одсећи,

Да више не лају!...

ПРВИ ТУРЧИН: Машалах, бабо! Баш ни они Хафис, што је у Стамболу књигу учио, не би љепше тумачит умио.

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Да ми је ђеда жив, а ти да си педесет година млађа, бих те за њега просио, само да му разјасниш санове... Он је за једну ноћ толико снијевао да му свих седам влашкијех пророка за седам година не би протумачили санове!... Но, бабо, реци, душе ти, која је голема невоља што те до честитог паше доводи?...

СТАНА: Невоља, дете, невоља!

ТРЕЋИ ТУРЧИН (*шапуће осталим Турцима*): Ако ћеш смијеха, повлађуј ми само, да видиш што ћу од бабе чинити!... Пази, Суљо!... (*Гласно.*) Невоља, бабо!... 'Ма каква је? Јер ако мислиш до паше доћ, ја му морам све по реду јавити... Да те није старац напустио?...

ДРУГИ ТУРЧИН: Или си се, овако стара, у другога неког загледала?... Можда у коншију?

СТАНА: Смејте се, децо!... Мене прођоше

Смехова лепих дани весели;

Сад плачем само.

ПРВИ ТУРЧИН: За киме, бако?

СТАНА: И то да кажем!

За сином својим тужим, несрећна;

За њега једног тврде прагове

Пашина двора чепам страшљиво,

Уклањајући просту хаљину,

Да ми крајичак какве закрпе

Не дирне, како, мермер углађен!

О, децо, па и вас молим!

(Клања се пред Турцима скоро до земље.)

'Вако вас молим, кô што приличи

Поносној деци вере једине,

Помоз'те данас мојој невољи!

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Опет невољи!.... Па, бако, кажи каква је голема невоља што је уза сваку спомињеш?... Да и ја могнем везиру казати...

СТАНА: Јединац ми је овде доведен...

ПРВИ ТУРЧИН: Баш од своје воље слабо ко у град доходи...

СТАНА: Па ту је бачен на дно тамнице...

ТРЕЋИ ТУРЧИН (за себе): И не зна матора вјештица да је и он ове ноћи с хајдуцима умакао!... Тим више смјеха и шале! Пази, Усо!... *(Гласно.)* Па, бако, бјеше ли млад?...

СТАНА: Младић је још. *(Брише сузе.)*

Узорит младић, дичан, угледан!

Око му црно кô у сокола,

А дуга коса све до рамена

Загасит присен даје образу,

Те му се лице сија снежином,

Баш као лабуд када путује,

Са белим крилом облак цепајућ;

Па онда весô, добар, угодан...

Хеј, да ми га је дома видети!

ТРЕЋИ ТУРЧИН: А како ти се звао?... Јер и то морам честитом везиру јавити. А можда га и ја познајем, те бих ти умио нешто о њему причати...

СТАНА: Боље да оста вечно некрштен!

Ал' шта ћеш? Кум, пијан, можда,

У пићу му је име наденô,

И сад га Бошком зове Крушевац...

А лепше би ми уву годило

Да му је турско име пришио,

Па макар Хасан!...

ПРВИ ТУРЧИН: Љепше, вјере ми!...

ТРЕЋИ ТУРЧИН (*гледа најпре кроз прозор, а после се окрене баби*): А би ли, бабо, што 'но кажу, и мртва сина могла познати?

СТАНА: Куку! Зар мртва?... (*Гледа уплахилено у Салију.*)

Човек си, видим,

Али у твојој црној зеници

Кô да се живи ђаво згрчио,

Те онде дува мехом пакленим,

Да муње спреми грозне поруге

Што ће се мојој бољи смејати,

Кад сина видим... Где ми је син?

О, каж'те, људи, јадној матери!...

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Наслони се, бако, мало на прозор па одунда гледај горе, тамо Стамбол-капији!

СТАНА (*уздахне, а после се, дршћући, приближује прозору*): О, грозно!

ПРВИ ТУРЧИН: Ја је, сироту, не бих могао тако мучити.

ДРУГИ ТУРЧИН: Ја бих је волио убити... Гле како је преблиједила, рекао бих: сад ће издахнути.

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Ћути, Суљо!... Но, бабо, шта си видела?...

СТАНА: Што никад нисам желела —

Тврди је бедем венцем окићен...

Светови ови кад би згрешили,

Са смелом руком кад би дрзнули
Потрести престо бога јединог,
Па кад би творац гневом плануо,
Шиљући јато звезда репатих,
Да аzur плави свода небеског
Унакрст рију, руше стубове,
На којима се држе планине,
Што биљем својим храни човека
По урвинама света срушеног,
'Ваке би венце господ метао...

То је страхота!...

ПРВИ ТУРЧИН: Сирота жена!

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Још није видела!... Бабо, сад гледај доље,
налијево, још мало ниже Стамбол-капије; онђе на ћошку...
(*Стана гледа наново.*) Видиш ли сад?...

СТАНА: Он је!... О, да сам ја!... (*Дршће и хоће да падне у
несвест. Турци се смеју.*)

ПРВИ ТУРЧИН: Јаваш, бабо, јаваш!... Шала је...

СТАНА (*долази к себи, виче трогавајући*): Сина! Сина!...

Ох, сина мога дај!

ТРЕЋИ ТУРЧИН (*уплашено*): Ћут', бабо!... Сад ће ти доћи син!...
Ено га, иде! Ћут', чуће везир!...

СТАНА: Нек' чује везир!... Нека оглуви

Од гласа мога страшне кукњаве:

Сина ми дајте, Турци свирепи,

Сина, о, сина мог!...

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Ћут'! Угушићу те!...

СТАНА: Угушио си

Онде на земљи тврдог бедема!

Шупљике суве старог насипа

Исисале су жеђу лакомом

Прсију мојих душу живосну...

ПРВИ ТУРЧИН: Ето нам шале... Иде!

ТРЕЋА СЦЕНА

Везир Сулејман долази. Турци се уклањају у страну.

СУЛЕЈМАН: Шта је то?

Каква је хука по мом конаку?

Где се и мува зуком страшљивим

Тек једва чује... ту сад робови

Шенлуком свога безобразлука

Везира буде из рахатлука!

ТРЕЋИ ТУРЧИН (*збуњено*): Ев', ова жена дође, те направи читаву бруку... А, вјере ми, махнита је!

ДРУГИ ТУРЧИН: Луда је, честити пашо, те од нас тражи јединца свог.

СУЛЕЈМАН (*види Стану*): Дошла си зар?... А шта ћеш ту? (*У себи.*)

Син јој је јоште ноћас умакô

Па ко је, врага, држи овде још? (*Гласно.*)

Махнита је!... Одлаз'те сви,

Да јој намеру боље искушам.

(*Турци одлазе.*)

СТАНА: Сина ми дај!

О, силан пашо, моћи врапчије,

Што тврдим кљуном краде усеве,

Бирајућ зрна класју богатом —

Али у стању није створити

Ни љуску једну граха дивијег,

То ли украсит њиву плодови

Што језгра свога храном питомом

Султана леног трошан желудац

И просијака гладне утробе
Једнаком бригом вечно негују!...
Дете ми враћај, вуче грабљиви!
Ти си га заклô оштрим зубима!
Или порицат мислиш истину?
Та, ено, пена крви његове
По уст'ма ти се лепи поганим!
СУЛЕЈМАН: У памет, бабо!
Или се смејеш власти пашиној?
На чекрк ћу те бацит, матору,
Па нека палац точка гвозденог
Осушена ти ребра премеће
Све донде док се може слушати
Крцкање тупо тврде коштури,
Да силу познаш слуге царева!...
СТАНА: Ха, ха, ха!...
И то ће бити сила врапчија!
Разорит само!... Али створити?...
Дивну си главу вешто срубио,
Ено се бледи са врх бедема,

Као колутак танке светлости
Што је пред поноћ стере Даница...

...Мајка те моли, пашо свемоћан,
Поврати румен лицу блеђаном,
По бледилу га нећу познати.

А још да више њему наличи,
На рамену му главу постави,
Ако ћеш робље да се заклиње
Големом снагом свога тирана,

А не да виче страшном поругом:

„Голуждравче је једног врапчета
Од силног паше много моћније!...“

СУЛЕЈМАН (*у себи*): Жалост јој мути очи немоћне,

Те туђу главу тамо с бедема

Замишља да је сина њезина,

А не зна јоште да је умакô.

Сад само вешто!... А још је наде

Да ћу јој дивну ћерку добити. (*Гласно.*)

Ти сина тражиш?... С каквим образом,

Протуво светска, рода лажљива?

Зар се не сећаш на обећање
Што си заклетвом лажном тврдила,
Пред муселимом мојим клањајућ?
Па шта си мени, сузом варљивом
Поливајући плоче мермера,
У занетости обећавала;
Да ћеш је златом моје доламе
И другим сјајем двора богатог,
Као лептирка крила шареног,
На свећу мамит вештом удицом,
Док је на груд'ма мојим не видим?
Па где је кћи?...

СТАНА: А где је син?...

Ја сина тражим, пашо несрећни!...
Та десет кћери да сам родила,
А свака да је много дивнија
Од саме кћери бога великог
Што свако јутро рађа зорица,
Па да топлином своје љубави
Ледене груди свету разгреју,

А благом миру душе њихове
Давно умрли да се радују —
Све бих ти дала, све без речице,
За мушко дете, сина јединог!...
Ох, сина, пашо, сина, сина дај!
СУЛЕЈМАН: Добро!... Доведи кћери!...
На смрт је мени, веруј, не водиш,
Живот је чека, као хурију!...
Свилене овце танка вуница,
Што је Персија вешто уплеће
У дивне шаре мека ћилима,
Те се по моме стере харему,
Већ се унапред, чисто, радује,
Округ'о табан стопе њезине
Унапред мери ситним шарама,
И, скупљајући везен пупољак,
На пољубац се спрема ласкави,
Кад она крочи белом ножицом,
Мирисним уст'ма да је целује...
Па где је сад?...

СТАНА: Ох, сина, пашо!... Сина, сина дај!

Груди су моје сува обала,

Доле је на дну стеге храпаво,

Пламен га жеже дана жестоког...

Живота мога бистар кладенац

Паклен је огањ твоје мрзости

У једну шаку трошна пепела

У несрећноме часу створио...

СУЛЕЈМАН: Дакле, моћан сам,

Кад сам од воде пеп'о створио?...

СТАНА: Сина ми дај,

А вероваћу да си створитељ!

СУЛЕЈМАН: Доведи кћер!

СТАНА: Довела бих је,

Кад би ми вери додат умео:

Да грешан човек руком сакатом

У хладне жиле мртвој лешини

Веселог жића крепке сокове,

Вештином неком или мађијом,

У једном часу може улити...

Довела бих ти кћер!...

СУЛЕЈМАН: А је ли доста реч?

Син ти до данас није погинѓ...

СТАНА *(показује кроз прозор на бедеме)*:

Још ово гробље — тврде бедеме —

Онаки цветак није китио

Кѓ што је дивна глава његова!

Само погледај!...

Као пупољак скоро укинут

Што спушта своју меку главицу

У врелој руци мѓзне невесте,

Заклонио је сјајне зенице,

Да га не пече љубав пламена

Што га из сунца зраком удара...

СУЛЕЈМАН: И опет кажем:

Та бледа глава није сина твог!...

СТАНА: Пашо, ти ниси бог!

СУЛЕЈМАН: Алах ал алах!... Јемин алах!

А богом ти се света заклињем:

Да оно није глава његова!... *(Лупа у дланове.)*

Уверићеш се сад!...

(Ћерим долази и, прекрстивши руке, ћути пред пашом.)

Ћериме!... Тамо на крају Стамбол-капије,

Баш где се види онај одронак

Гробнице давне неког Римљана,

Данас ћеш једну главу видети.

Дивна је глава оног ђаура

Што је на коцу волџа погинут

Него променит веру Христову.

Тамо да водиш ову старицу.

А кад се бака добро увери

Да су је старе очи варале,

А ти се врати с њом...

(Ћерим са Станом одлази.)

СУЛЕЈМАН (*сам*): Ја не знам шта је то?

Ту ћерку њену нисам видео,

Додирнџ нисам руком властитом

Ниједан прамен косе њезине;

Ни дах ми није њене душице

Проседу бралу љупко провејџ,

Па откуд љубав?... Откуд жеље те

Што се у мојој души стварају,

До лудила ме, чисто, заносећ?...
(Гледа кроз прозор.)

Сирота жена!

Једнако љуби уста блеђана

Потпори мртвој туђе старости!...

Сад јој баш Ћерим нешто шапће...

Трза се... Добро!... Ево, застаде!

Сад кô да брише сузе с образа,

Упознала је грдну превару...

Ал' да је син јој зору дочекô,

Зацело би га мртва застала,

И онда не би била превара!...

(Стана са Ћеримом долази.)

СТАНА: Ти ниси бог!

Ђаво ти грди мрачне зенице!...

И опет ствараш дела таква

Са којима се господ славио!...

Оно ми није син!... Ни налик он!...

Кô црне свиле лаки прамови
Повијала се коса његова,
А уснице му једва гãрише
Свионе маље боје косине...
После, и лица беше друкчијег!
То није он!... Ал' где је он?...
СУЛЕЈМАН: А где је она?... Слушај ме, бабо!
И ти отвори уши, Ћериме!...
Тај Главаш, вид'те, што се подигô
И турске власти силу наследну
У своје руке дрско отима;
Што бунтовнике, после хајдуке,
Који на друму Турке чекају,
А и на самог цара кидишу,
У своме дому вешто заклања; —
А не може ли?... Ено Дунава!
Он их на ону страну салдуми; —
Тај Главаш ми се овде попео!... *(Показује на теме.)*
Ал' признат морам да нисам смео
На њега досад јавно напасти,

Све док ми није дирнô зеницу!
А сада слушај, верни Ћериме!
Два'ест момака узми са собом,
Па јоште сутра крадом полази;
На путу да те нико не види,
То добро пази!... Све до Паланке...
А онда ће га звати муселим,
Кога у свему мораш слушати.
Па буде л' згоде да га вежете,
Веж'те га одмах!... А не буде ли,
С муселимом се лепо саветуј,
Па за њим журно сви у потеру!
Донде ће баба, још с два Турчина,
Пасторку силом украсти...
Разумеш, бабо?...
СТАНА: Мудар си, пашо!
На свету, ваљда, нема мудрости
Која се с твојом може сравнити!...
СУЛЕЈМАН: Чули сте све;
Ја донде нећу оком тренути;

У тихом миру тамне поноћи
Измишљаћу му муке, болове,
Од којих ће се подне грозити.
СТАНА: А ја ћу, опет,
На дугом путу брижно смишљати
Каквим ћу смехом јаук пратити;
Те кад се споје наши гласови,
У буну ће се земља трзати;
Мислиће да је црни пакао,
Те престо руши царства подземног.
СУЛЕЈМАН: Идите сад!
А нек' је сенка нашег Пророка —
Коме нека је миран пепео —
Са вама свуд!
(*Сви одлазе.*)

ЧЕТВРТА СЦЕНА

[Колебан зове Главаша да дође муселиму. Главаш се опрашта са Спасенијом.]

ПЕТИ АКТ

ПРВА СЦЕНА

У Хасан-пашиној Паланци, у кући муселимовој. Хасан-ага, муселим паланачки. Ћерим и остали Турци.

ЋЕРИМ: Дође ли Колебан?

ХАСАН: Није, ефенди!

ЋЕРИМ: Ако га неђе раја није премлатила... Ја не знам, честити муселиме, како си га могао сама и опремити?...

ХАСАН: Слушај, Ћериме!

Десет је људи сила малена;

А сам кад иде један Колебан,

Ту Главаш нема на шта сумњати,

Него ће лепо, и не слутећи,

За њиме поћи узастопице.

ПРВИ ТУРЧИН: Иншалах, ефендум! Добро си измудрио, те ако ти за руком пође, да бар видимо тога чувенога хајдука!...

ЋЕРИМ: И да га жива ухватимо!

ПРВИ ТУРЧИН: Ја ћу га собом везати!

ЋЕРИМ: Ја ћу му понудити, па нека бира: од воље му је нож, а лисица! А не хтједне ли се с лисицом руковати, ханџар ми мора цјеливати!

ДРУГИ ТУРЧИН: Па ћемо га тако, везанијех руку, пред везира, нека и он знаде ко му санове руши!

ХАСАН: Само полако!

Док дође Главаш... Необичан је!

Најпре се човек мора навићи

Да му у црне гледа зенице.

Тек после мало иде разговор.

ЋЕРИМ: А ђе те тако уплаши, ефендум?...

ХАСАН: Мене?... Јок!

А ни ја нисам досад кушао

Да њега плашим зортом каковим!

ПРВИ ТУРЧИН: Зато се и ухајинио!

ДРУГИ ТУРЧИН: Вјере ми, зато!... А да си му дизген мало попритегао, шћаше бит крочији!

ЋЕРИМ: И не би заборавио да је и он само рајетин. Не! Ал' ево Колебана!

(Колебан долази.)

ХАСАН: Јеси ли га нашао?

КОЛЕБАН: На дому беше!

ХАСАН: Сам?

КОЛЕБАН: Не беше сам.

Са њиме беше женска некака;

Кад сам је видô старим очима,

Мрче ми свести, свака искрица,

Те сам се једва у тој забуни

Поруке твоје, збуњен, сећао.

ХАСАН (*у себи*): Она је то

Што мудрог Суљи умље окачи,

Те сад кô пијан лута планином.

Голим рукама змију хватајућ,

Ал' пре ће наћи жаок шкорпијин,

Него што с груди сина дивијег

Румену ружу зорно укине. (*Гласно.*)

Па, Колебане, шта Главаш вели?

Мисли ли данас моју послушат?...

КОЛЕБАН: Не рече ништ',

Нит' сам га хтео даље питати,

Да не бих какву сумњу будио.

Тек, кад сам прошô поред прозора,

Кô танку фрулу меке песмице,

Њезин сам гласић чуо молити:

„Немој да идеш, душо, остани!...“

„Ја ићи морам, моја невесто!

Нећу да мисли робље пашино:

Гле, чувен хајдук никуд не смије,

Него се крије као кртица!“

Она га опет стаде молити.

Нато ће опет тмула грмљава

Упорну вољу њојзи јављати:

„Ја морам ићи, видет шта хоће;

Раје се тиче писмо пашино!...“

ПРВИ ТУРЧИН: Прави јарамаз ђаур!

ЋЕРИМ: Зар на царевој земљи таким језиком раја говори?...

Ефендум џанум, твоја је кривица што се толико ухасио!...

ХАСАН: Јаваш!... Јаваш!...

А, ено, канда, Главаш долази?

Потмулу јеку гласа његова

Кô терет неки носе ветрови

На слабо уво удаљеноме.

КОЛЕБАН (*гледа кроз прозор*): Још са њим иду тројица.

ХАСАН: То није досад чинио!

КОЛЕБАН: Нешто се данас друкче сетио.

ХАСАН: Муке ће бити, Ћерим-ефенди!

ПРВИ ТУРЧИН: Страшно изгледа.

ДРУГИ ТУРЧИН: Откако клањам према истоку, ја нијесам гледао
страшнијих очију, него у њега данас.

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Јемин Алах, а од малена патим ода зла
погледа... *(Уклања се у страну.)*

ДРУГА СЦЕНА

Пређашњи. Главаш долази. Радак, Вук и Исак остају на вратима.

ГЛАВАШ: Помоз бог, Турци!

*(Турци се уклањају у знак поштовања и гладе браде. Једни
говоре: „Ожћелдум!...“ Други: „Чок селам!...“ Трећи: „Селам
алећ!...“)*

ХАСАН: Добро ти бог дао!

ГЛАВАШ: Ти си ме звао.

Па кажи важност своје поруке:

Да л' вреди што сам амо ходио?

Ил' сам онако, тек за ћефину

Везирске моћи, себе морио?...

ХАСАН (*вади из недара писмо везирово*):

Ако што везир вреди пред тобом,

Онда и ово има важности...

ГЛАВАШ: Дела, шта пише?... Проучи сам!

Стамбол ме није књизи учио,

А српске земље лузи сенасти

И не познају црну мазију

Којом се пуне танки листови...

Шта хоће везир?... Укратко казуј,

Јер ме на дому чека посао!

ЋЕРИМ: Овај пексијан не дође амо да слуша, но да заповједа!

ИСАК (*говори на уво Вуку и Радаку*):

Тај што се мршти, Ћерим је, Раде,

Погана зверка!... О, знам их ја!

Та зар сам мало од њих трпео?...

А онај онде што је са чалмом

Збрчкано чело скрио лукаво,

То је Салија!... Све крволоци!...

Од сваког скота много грознији!...

ХАСАН: Укратко, Станоје,

Везир је чукнô чудне новости:

Кô да си ти и Шероглића,

После, Продана са Ђенадијем,

Па и остало робље цареве

У разној згоди с твојим момцима

Из тврдог града вешто украо?...

ГЛАВАШ: Хм!... Чуо је?...

И ја сам слушô страшна недела,

Што их је царски везир чинио.

На глави ми се кожа јежила,

Па и данас бих творца проклињô:

Зашто је чула дао човеку

И лепог вида црну зеницу?

Да л' зато само да слушајући

Господства вашег грозне ћефове,

У једу своме и очајању

Око и уво куне вечито?...

ХАСАН: И то је чуо:

Ту пређе да си с живих Турака

Оружје сјајно доле скинуо,

Ножеве, пушке, па и пусате!

ЋЕРИМ (*маша се крадом ножа*): Шта ли ће сад?...

ИСАК (*приближује се Ћериму*): Хеј, пријатељу!... Ага-Ћериме!

Ти си бар пашин хлебац кусао,

Па ћеш му знати мудру навику:

Где двоје раде, трећи мирује!

Устрану мало!

ЋЕРИМ (*уклања се*): Змија!... И ту се нашао!...

ГЛАВАШ: И то је чуо?... Па шта ће с тим?...

ХАСАН: Поручио је да те призовем —

Оружје беше доста богато —

Па везир тражи да га повратиш...

ГЛАВАШ: Мени требају,

Од доламе је преча кошуља.

ХАСАН: Преча,

Али су туђи — лепи пусати...

ГЛАВАШ: Моји су сад!

ЋЕРИМ (*опет се маша ножа, а гунђа*): Ана сана, пезевенк!

ИСАК (*меће руку на пиштољ, а шапуће с Ћеримом*):

Настрану, кажем, сад ће планути,

А досад јоште није слагао!...

ЋЕРИМ (*шкрипи зубима*): Змијо погана!... Свуд си ми на путу!...
Ма, тако ми дина, згазићу те, па ма отрован липсô!

ИСАК (*запиње ороз на малој пушци*):

Мичи се отлен, ако си рад

Да туђе куле пламен подстакнут

У врелом чађу грађе срушене

Сулудој глави не спреми гроб!

Одаље, велим!... (*Ћерим уступа.*)

ГЛАВАШ: На царску реч је народ скинуо

Са себе терет мушког накита

И дугу цевку пушке шарене

Пред Куршида је бесног ставио;

Јесте, пред њега, царског човека!...

Па шта је било?... О, муселиме,

Без оружја је народ остао!

Бадава снаге тврди мишићи!

Бадава срце Обилићево!

Узалуд стида трази румени

Што, слушајући ланце робовске,

У образ јуре као бујица,

А после опет натраг у срце;
Ал' онде сваки дамар застаје:
Образи бледи, руке клонуле,
Модре се усне једва помичу,
Оружја нема!... О, муселиме!
Као вижљу га бичем ударај,
Гази му мајци кости старачке,
Олтар му руши, он ће трпети!...
Сестру му силуј, он ће гледати
Погледом тупим роба несрећног!...
Узалуд ће се за пас машити,
Онде му нема верне обране!...
Оружја нема!... Сулејман иште
Турака бесних скупе пусате?
Лепо, војводо!... Баш кад бих дао,
Не би ли сутра моје поискô?
А то ће рећи: главу искати!...
ХАСАН: Није ни тако!
Пашино писмо јасно говори:
„Прими од њега турске пусате!“

ГЛАВАШ (*смеје се*): „Прими од њега!“... То тако звони

Кô да сам неком ја поручио:

Да брже дође, скупи поклони

У Главаша га давно чекају!

Јесте, чекају!... Па нека дође!...

ХАСАН: Немој претити!

ГЛАВАШ: Не претим,

Ал' чуј ме добро, добар човече!

У косе моје свака длачица

На хајдучком је расла темену;

Па маља она што је у сану

Још ове ноћи кожу пробила,

И та ми иште страшне замене!

Кад не мож' целу војску цареву,

Оно бар једну главу за длаку!...

А сада збогом!... Ја послом одох,

А ти се сећај часа стравичног,

Не кô што пише књига дебела:

Народ ће бити страшан судија!... (*Хоће да одлази.*)

ХАСАН: Још нешто...

ГЛАВАШ: Чуо сам све
И разумео куда нагињу
Сулејманове ћуди смишљене...

ХАСАН: И ово пише:

„У Станоја се негде прикрила
Војводе бившег ћерка једина,
Па сад је тражи мати њезина“.

ГЛАВАШ: То ми је жена,
Та дивна ћерка бившег војводе
Што је на Делиграду храбро погинѐ.
Ал' она баба што се пред пашом
За брижну мајку јавља детету,
Мојој је жени само моћеха,
И више ништ'!

ХАСАН: Ал' он је иште!

ГЛАВАШ: С мојом ће главом и њу добити,
А донде не!...

ХАСАН: Главашу!

Ако у тебе вреде савети,
Ја бих, кѐ човек, нешто рекао.

ГЛАВАШ: Говори само... видећу.

ЋЕРИМ (за себе): Тако!... Моли га лијепо, покорно, да се погани рајетин увјери да има ко и њега молити!... Свиснуо бих баш!...

ХАСАН: Подај што иште!... То ти је све!

Па мирно гледај танке димове

Где се кроз оџак твоје колибе

Плавога неба мирно машају.

На мекан колут венца њихова

Никакав ветар неће духнути.

ЋЕРИМ (у себи): Лијепо ли моли!... Још нијесам видио Турчина да боље умије...

ГЛАВАШ: Нек' се разруши трошна колиба

Што је од студи ветра јесењег

Хајдучку главу верно чувала!

Нека јој темељ вихор разноси,

Као паперак тице немоћне

Што га је силан оркан дочепô,

Да га у вису недогледноме

На грану стави црног страшила,

Где ће га беси неба љутитог

Предати гневу муње огњене,

Да му ни онај делић једини
Ништавог бића љуљку не види!...
Да га не буде!... Да га нестане!...
А мога тела свака честица
Чаур да буде турског олова!
А моје главе тврдом лубањом
Нек' деца ваша воду захићу,
Да њоме поје ждребад арапску
Што ће по пустом пољу скакати,
По мојој крви хитро тапкајућ'!...
Не дам је паши, чу ли, Турчине!...
ИСАК (*Ћериму*): Добро би било да прибележиш!
Јер тупа памет мозга лабавог
Једва ће пету за дан тубити,
А за два дана... оде уветар!...
Шаку ћеш магле паши носити!...
ЋЕРИМ: Крмак!...
ХАСАН: Опет те питам:
Хоћеш је дати?... Или је не даш?
Нестрпељив паша чека одговор...

ГЛАВАШ: Нек' цркне паша,
И гадна војска силе његове
Нека у смраду куге источне,
Срчући отров гада сопственог
Што га по тесном граду простире,
У грчевима мучним изгине,
Па, издишући, нека замоли
Да види прамен њене косице —
Са бичем бих му мутне зенице
Одморном руком грозно шибао,
Вичући силном паши на уво:
„Ево ти, пашо, целог курјука!...“
(Главаш напред, а за њиме Исак, Вук и Радак излазе.)

ТРЕЋА СЦЕНА

Исто место. Хасан, Ђерим и остали Турци.

ХАСАН *(гледа за Главашем)*:

Е, чусте л' Станоја?

ПРВИ ТУРЧИН: Силан, па се још више сили!

ДРУГИ ТУРЧИН: Око тебе, муселиме, и којекако.

'Ма пашу не цијени колико свога дората!

ХАСАН: Па онда веле:

„Покорна раја!...“ Покорна неком!

Ал' није свугде, и није сва!...

ПРВИ ТУРЧИН: А ти, што ћутиш, Ћериме?...

ЋЕРИМ: Ријечи му у памети биљежим, а муком ми се груди трзају, као да сам ћезапа сркнуо... Јарамаз ољу!... А волио бих га жива пећи, него из златна филџана јеминкаву сркати.

ХАСАН: Жива ил' мртва,

Везир га сутра мора имати...

Шта да се чини?... Говор'те сад!

ЋЕРИМ: Да се убије!

ХАСАН: Та ту је био малопре,

Па што га сместа ниси убио?

ЋЕРИМ: Што нисам хтио; јер сам у себи друго нешто смишљао.

ХАСАН: Па, дела, казуј,

Да се не троши време залудно...

ПРВИ ТУРЧИН: Кажи, Ћериме,

Да се са бруком не повраћамо:

Дван'ест Турака с дели-Ћеримом

Једног хајдука нису смакнули!...

ДРУГИ ТУРЧИН: Имена ти, Ћериме,

Са каквим ћемо челом ступити

Пред силног пашу с голим рукама?...

ЋЕРИМ: Станоје ће, уморан, с пута дома доспијети... А онде ће се до лудила збунити: јер је неће на дому застати.

ХАСАН: Кога?

ЋЕРИМ: Њу... Ту жену своју.

ХАСАН: Шта?

ЋЕРИМ: Док је Главаш још овдје био, маћеха жене његове са још два Турчина украли су је и насилу је везиру одвели...

Сви ТУРЦИ: Евала твојој мудрости!

ЋЕРИМ: Момци ће његови за њом у потјеру, а ми ћемо га сама у очајању напасти... Мањ да га не бије олово, те да остане!...

ДРУГИ ТУРЧИН: Имам једно златно пуце на јелеку, у арнаутку ћу га сабити...

ХАСАН (*у себи*): Сам ђаво да је

У црном мозгу о том мислио,

Подлије ништа не би створио... (*Гласно.*)

На ноге, брзо!... За њима сад,

Докле се вуци нису спремили!...

(*Сви одлазе, Хасан остаје напоследку.*)

Хајд' ид'те ви,

А ја ћу лепо дома остати.

ЧЕТВРТА СЦЕНА

Пред Станојевом колибом. Главаш сам.

ГЛАВАШ (*лупа на врата*): Чује л' ме ко?

Изиђи мало, моја трлице!..

Ти ћутиш?... Спасо!... Врата отварај!

То нису Турци да те чекају...

Ја сам, твој Главаш!... С пута доходим!

С сунцем сам журну трчô кошију,

Ко ће на конак пасти раније?

Па сунце, лено, ено, застаде!

Четир' је копља изнад планине,

А ти још чекаш?... Врата отварај,

Да се смејемо сунцу љутитом

Што није данас боље грабило,

Те да му зрачак дирнеш витицом...

Отвори! (*Лупа на врата.*)

Спасо! *(Опет лупа.)*

Све немо, ћути!... Ал, шта је то?

Срце ми стрепи, страх ме спопада,

Грлице! Спасо!... На страну шарке!

Ни кући мојој не дам окове!

Нек' пршти ремек црног Цигана,

Рђаве браве, шарке, јексери!...

Ха, тако... *(Разбије врата и улази у кућу.)*

ПЕТА СЦЕНА

Соба у Станојевој колиби празна; по њој се виде разбацане крпе, хаљине, на патосу лежи испаљен пиштољ, итд. Станоје гледа око себе.

ГЛАВАШ: Ње нема ту!... Где је?... О, боже мој,

Чудан је изглед моје колибе!

Црна кô небо око поноћи!

Само што поноћ има звезде,

А кућа моја — црна пештера

Из које беже слепи мишеви,

А шкорпије се крију пажљиво

У пукотине влажног камена,
Да не би онај ваздух дисале
Што моје груди цепа надвоје...

(Почивка.)

Спасо!... Нема је!... Ал' шта је ово?

*(Сагиба се, подигне са земље парче старе шамије, па је
загледа.)*

То није била њена шамија!...

Та њене косе густе вितिце

Танан је ваздух мирно гладио;

А сунчев зрачак, мазно играјућ,

Од студи јој је теме чувао...

Чија је, дакле!... Хо!... Сећам се сад!...

Кад дође она црна вештица,

Збрчкане бразде срамног образа

Са прљавом је крила шамијом.

То беше она!... Ал' шта је ово?

*(Подигне са патоса опаљен пиштољ, преврће га, разгледа,
тура прст у цев.)*

Опаљен пиштољ!

Ту беше борбе!... Ево и крви

Где је по зиду бесно прскала...

Јасно је све... Издајство! Превара!...

Погане бабе умље змијино

Потражило је неме трагове

Којим авети ноћне путују

По раскрсницам' чини сипајућ,

Постеље траже боне дечице

Или рочишта вреле љубави;

Па онде речи неке шушкају,

Од којих живе разум оставља;

Или у бољи ил' трзавици

Угуше живот заљубљенима!

Пасторче тражећ, ту је јурила!...

Радаче!... Вуче!...

(Узима једну троногу столицу и седа на њу.)

Шта ми је сад?...

Кô да ми поноћ паде на очи,

На груди стена с својим теретом

Дисање слабо гуши у груд'ма. *(Баца пушку доле.)*

И ти си тешка кô од олова!

Радаче!... Вуче!... Где сте сад?...

(Радак, Вук и Исак улазе.)

РАДАК: Шта је, Станоје?

Што си нам данас тако клонуо?

ГЛАВАШ: Ње нема ту!...

ИСАК: Нема је?

ВУК: Куда ли оде?

ИСАК: А по чем' судиш, брате Станоје,

Да ти је љуба данас отишла?

ГЛАВАШ *(показује му поремећену собу и крв на дувару):* По овој крви и по овоме. *(Показује на шамију и пиштољ.)*

ИСАК: Овде је сила употребљена.

Она се бранила... Ено, погледај!

Испаљен пиштољ, после шамије... *(Гледа на врата.)*

Стопале мушке, ал' не опанка,

Чизама турских тврди поткови

У трошном песку лепо осташе;

Тим њиним трагом кад би следили,

У Смедерево би ноћас доспели...

РАДАК: Јасно се види,

Из села Гроцке амо дођоше,

А вратише се у Смедерево...

ВУК: Боје се потере...

РАДАК: Боје,

Ал' могу лако и залутати;

Јер је незнатна, Вуче, разлика

Од оне стазе што, кривудајућ,

Са главним друмом села везује,

И оне друге што, кô низ брдо,

Путника вара црној провали.

ГЛАВАШ *(узима пушку и скаче са столице):*

На ноге, момци!... Хајд' у потеру!

Не утицаху вуци преда мном,

Нити однеше лаку кошуту

Двокраког папка танке ножице

Од олова ми брзе хајкаче,

А толи данас да ми умакну

С теретом дивним Турци безбожни!

Хајд' сад, на ноге!

(Један сељак из околине улази.)

СЕЉАК: У гори сам био, дрва носећи...

ГЛАВАШ: Ах, брже!... Свршуј!...

Ил' ћути, боље, немој казати,

Или изричи спорим језиком

Животу моме смртну пресуду:

„Видео сам је!...“ Реци слободно,

„Како је турски коњи газише,

Ту бледу главу!...“ Или друкчије:

„Кроз хладан сутон горе зелене

Гредô сам данас живим очима

Насиља турског ремек жалостан:

Помамној чети махнит војвода

Кроз гору вуче танку кошуту;

Она застаје...“

СЕЉАК: Јесте, Станоје, баш то сам видео; дивну девојку вуку Турци махнити, а она, дршћући, у ходу застане, погледа натраг, поклецујући, сирота!... А некака баба, бог је убио, рањена, а једнако крешти за њом: „Удрите је, Турци! Вежите је! Ту кују! Ту јараницу хајдучку...“ А кад дете запомаже, матора се вештица смеје: „Где ти је сад Главаш, да ти помогне? Ха, ха, ха!“

ВУК: А Турци?

СЕЉАК: Или не хтеше, или не смеше... Ниједан се не таче ње, само је журе да иде...

ВУК: Надају се потери.

ГЛАВАШ: За њима сад!

СЕЉАК: Чекај, Станоје! Нешто се и страшније спрема. На путу овамо срео сам повећи буљук Турака; рекао бих да су од Паланке... Колебан је међу њима, а као да се упутише баш овамо. (*Гледа кроз прозор.*) Ено их, погледај!... А лепо се на ономе вису виде, могао би их човек бројати...

ГЛАВАШ (*гледа кроз прозор*): Овамо иду!.. Ено, засташе!...

Кô да се деле у две гомиле?

Пред једном иде стари Колебан,

Са другом онај Ћерим мршави

Што му је сунце вреле Азије

Триест година кожу пржило

Те амо дође да је ветрови

Планина српских студом уштаве!

Ал' чекај!... (*Мисли се нешто.*)

Сељаче!

Што игда можеш селу побрзај,

Те одмах нађи Петра Сивоњу,

Кажи му шта је!... И да не чека,

Него, што може, нека похита!

Брже! Брже!... (*Сељак одлази.*)

А ти са Вуком опрезно, Раде,

Све кривом косом ове планине,
Док доспеш оној модрој чукари
Откуда видиш царске друмове,
А десно, опет, ону провалу.

Онде ћеш срести мајку паклену
Гре с робовима бесног тирана
Хајдучког срца месо кидају.

Хајд', хајд', хајд', у потеру!

(Вук и Радак одлазе.)

А ти си, Исаче,
На страшној муци каљен челиче,
Са мношћом ћеш овде тренут чекати
Да кужну таму крвљу разведриш
По тамницама што си дисао,
Са нестрпљења умљем болесним
Ишчекујући поноћ веселу
Што ће полуга тешке шипове
Слободи твојој шумно померит!...
Да л' ти је пушка добро спремљена?...
ИСАК *(показује на ваљу)*: Све је у реду.

Ни тренут бољи, ни место боље,
Ако је да се мора гинути
На прагу ове тесне колибе
Што је у трошан оквирместила
Слободе српске сјајан одломак,
Окупат челик крвљу њиховом,
Код твојих ногу, после... скончати!...

(Чују се споља пушке.)

На посђ сад!

ГЛАВАШ: Бирај, Исаче,

Па гађај главе као дулеке!

Нек' пршти кора тврде лубање,

А глупог мозга лопте каљаве

Нек' лепе накит гадног темена,

Перчин чупави! *(Станоје гађа са једног, а Исак са
другог прозора.)*

КОЛЕБАН *(виче споља)*: Предај се, Станоје!

А тврда реч ти од муселима,

Он ће за твоју главу јемчити.

ГЛАВАШ: А је ли Турчин тај ваш муселим?

КОЛЕБАН (*споља*): А да!

ГЛАВАШ: Ако ти, Кôле, тешко не буде,

Овај му данас носи одговор! (*Пуца.*)

КОЛЕБАН (*споља*): Прوماшио си.

У крви својој Јусуф издише.

ГЛАВАШ: Свеједно!... Турчин је!

КОЛЕБАН (*споља*): Но прими лепо моју понуду,

Док није огањ цеви гараве

На крову твоме свећу ужегô,

Те ћеш кô танка змија пиштећи,

Кроз црвен пламен главу носити!

ЋЕРИМ (*споља*): Та шта га молиш, Колебане!... Кад звоно не можеш, разлупај клатно!... Главно је да се ућутка.

ИСАК: Вала, Ћериме,

Са белог виси танке мунаре

Дервиша турског глупу молитву

Нећеш од данас ни ти слушати. (*Пуца.*)

ЋЕРИМ (*чује се споља*): Проклет, дабогда!

ИСАК (*љуби цев*): Е, бог да прости!

Ћериме!... Ево Исака!... Ћериме!

Паша те виче... Где су томруци?

Тамнице, палош, синџир, вешала?

Бунтовну рају треба мучити!

А мирну, опет, миру учити!...

(Види се како споља дим улази.)

Станоје!... Ово је дим!...

ГЛАВАШ: Ено, и пламен канда продире

Кроз суве греде старе колибе?...

КОЛЕБАН *(споља)*: Предај се, Станоје!

ГЛАВАШ: Још мало чекај,

Да збогом кажем трошној колиби

Што је хајдуку главу чувала,

Кравећи зими смрзле удове;

А кад је, опет, жарка припека,

Из планина је ветрић водила

Да ми расхлади чело знојаво!...

П' онда и теби, старо клепало,

Што ти се образ давно збрчкао,

Преживајући честе налоге,

Требаће једно збогом казати... *(Пуца.)*

То је последње!...

Све гушћи дим!... Више пламена!

Исаче, збогом!... Ти скачи тамо!

Ја ћу кроз ова врата скочити,

Овим ћу путем крвцу точити!

ИСАК: Збогом, Станоје!

Хвала на хлебу и на заштити,

Па ме се сећај, ако останеш,

По добру моме и по заслужи...

Збогом, Станоје!...

(Скаче кроз прозор.)

ГЛАВАШ: Ја ћу на врата —

Тако пристоји бившем војводи

Што је у борби дане провео,

Да се на прагу своје колибе

У часу нађе бурног времена...

А дође л' доба да се погине,

На прагу нека дочека смрт!...

(Отвара врата, нишани и пуца.)

Зар крчиш, Суљо?

Седамн'ест рана носим са собом,

А ти од једне гребеш ледину!

(Главаш, наново рањен, посрне, али се брзо исправи, исуче нож и скочи напоље.)

ГЛАВАШ *(споља)*: Ха, добро је!... Та̂ ме изгоре!

Спа... со... Збо... гом!...

ШЕСТА СЦЕНА

Пред Главашевом колибом Главаш лежи мртав, а у застави види се како колиба гори... Турци се скупили око мртва Станоја, с голим ножевима.

ПРВИ ТУРЧИН: Моја је глава!

Ја ћу је мојим ножем срубити!

ДРУГИ ТУРЧИН: Не дам је теби.

Од мене ће је паша тражити!

ТРЕЋИ ТУРЧИН: Даље одавде, сви!

Од моје пушке паде Станоје,

Мој ће му ханџар главу рубити!...

(Споља се чује пуцање, ларма и псовка итд. Турци упрепашћени.)

Ал' шта је ово?

РАДАК *(споља)*: У пламен с њима!

Нека изгоре бесни скотови!

МНОГИ ГЛАСОВИ (*споља*): Нека изгоре!... Нека изгоре!...

ТУРЦИ СВИ: Ово је буна!...

ПРВИ ТУРЧИН: Ево, погледај,

Кô да из црне земље изничу,

Сељаци јуре с голи ножеви.

ИСАК (*споља*): Нека по пламу суве кровине

Нечисте капи крви њихове

Као на врелом гвожђу прскају!...

ГЛАСОВИ (*споља*): Убијте их! Сеците! У ватру с њима!

ИСАК (*споља*): Страховит пламен ове колибе

У овом часу нека постане

Предсобље врело пакла њихова!

ПРВИ ТУРЧИН: Беж'те куд који зна!

СВИ ТУРЦИ: Бежите, Турци!... Беж'те...

(Турци беже на сне стране, За њима се чују пушке, а после „Удрите! Сеците! Не дајте! Ено, умаче“ итд.)

СЕДМА СЦЕНА

Исто место Спасенија расплетена; Вук, Радак, Исак; за њима, везаних руку, Стана и два Турчина, а после гомила наоружаних

сељака.

ИСАК: доцкан је све,

У крви својој лежи војвода!

СПАСЕНИЈА *(поражена, гледа немо у мртво тело):*

Мртав је он!...

Грозни су они што га убише!

РАДАК: Осветимо га!

(Сви сељаци са исуканим ножевима вичу: „Освета!... Освета...“)

Одсад где жива видим Турчина,

Ту ће погинут!

СВИ СЕЉАЦИ: Ту нек погине!

(Један Рудничанин долази.)

РАДАК: Откуда ти, добар човече?

РУДНИЧАНИН: Од Такова сам!

И Милош ме је амо послао

Главашу храбром, да га поздравим:

Да је Србија листом устала

Против зулума... И да се спрема...

(Види Главаша.)

О!...

СПАСЕНИЈА (*гледа у Стану*): Ево ти дела,

Рођена мајко сваке несреће!

Страшан је ремек твоје старости

Што га је безум мозга болесног

У проклетоме часу смислио!

Прамење лако гари кровине,

Што га ветрови мора пламеног

По густом диму заошијају,

И прашине се горе подижу,

Постанка свога плодну утробу

У твојем недру траже пакосном...

Јест, ту је пакô... Ту су грехови!

У твојем недру, мајко несрећна!...

Ево, погледај! (*Показује на Станоја Главаша.*)

Та бледа глава, те хладне груди

Што их кô бокор ружа рашчупан

Сопствене крви красе цветови,

Ти си пролила... Ти!... Станоје!

О, шећер-уста моје љубави!

Као рудника хрпе богате
Што ветру нуде скупу прашину
Са којом би се тешки престоли
Свију владара могли златити,
Јуче су јоште врели пољупци
Препуњен пехар мушке милости
На мојим груд'ма бујно празнили.
Још јуче!... Јуче!... А данас? Куку!
Усница бледих танки крајеви
Под сенком крију косе свилене
Млазеви мрке крви његове!
Нигде живота!... И токе ове
На мртвим груд'ма неме жалосно,
Немају гласа; нема светлости,
Где се у својој ваља течности!
Разбијен пехар сваке милости!... —
То ти је ремек, жено несрећна!...

ИСАК: Убијте је!

ПОБУЊЕНИ НАРОД: Убијте је!... Посеците је!... Нека изгори!...
Под камен с њом!... итд.

СТАНА (*клечи*): Милост!

О, смилујте се мени, грешници!

Table of Contents

[ПРВИ АКТ. 3](#)

[ДРУГИ АКТ. 35](#)

[ТРЕЋИ АКТ. 36](#)

[ЧЕТВРТИ АКТ. 57](#)

[ПЕТИ АКТ. 74](#)